

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

Τίτλος: «Ενίσχυση της συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης ατόμων με νοητική αναπηρία ή διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού μέσω της μουσικής: μια βιβλιογραφική ανασκόπηση»

«Reinforcement of emotional and social development of people with intellectual disability or autism spectrum disorders through music: a literature review»

Νταή Χρυσούλα - Ξένη

Θεσσαλονίκη, 2022

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ενίσχυση της συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης ατόμων με νοητική αναπηρία ή διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού μέσω της μουσικής: μια βιβλιογραφική ανασκόπηση»

«Reinforcement of emotional and social development of people with intellectual disability or autism spectrum disorders through music: a literature review»

Νταή Χρυσούλα – Ξένη

Εξεταστική επιτροπή:

Καρτασίδου Λευκοθέα, Αναπληρώτρια καθηγήτρια (Επόπτρια)

Στάμου Λελούδα, Καθηγήτρια

Συριοπούλου Χριστίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Θεσσαλονίκη, 2022

«Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας»

Υπογραφή .....

Νταή Χρυσούλα -Ξένη

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
ABSTRACT	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	7
Θεωρητική θεμελίωση της έρευνας.....	7
1.1. Μουσική.....	7
1.1.1. Ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά	7
1.1.2. Ιστορικότητα και διαπολιτισμική διάσταση	9
1.2. Μουσική και κοινωνικο - συναισθηματικές δεξιότητες.....	11
1.2.1. Κοινωνικές δεξιότητες.....	12
1.2.2. Συναισθηματικές δεξιότητες	15
1.2.3. Μουσική και συναίσθημα	19
1.3. Μουσικοθεραπεία	21
1.4. Νοητική αναπηρία και διαταραχές φάσματος αυτισμού: ορισμοί, χαρακτηριστικά, κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη	24
1.4.1. Διαταραχές Φάσματος αυτισμού- ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά	24
1.4.2. Νοητικές αναπηρίες: ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά – κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη	26
1.5. Η συμβολή της μουσικής στα άτομα με νοητική αναπηρία και στα άτομα με διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού	30
1.6. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	34
Μεθοδολογία έρευνας	34
2.1. Ερευνητική μεθοδολογία.....	34
2.2. Δείγμα και διεξαγωγή έρευνας.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	38

Αποτελέσματα	38
3.1 Γενικά χαρακτηριστικά των ερευνών	38
3.2 Μεθοδολογία ερευνών	45
3.3 Χαρακτηριστικά μεθοδολογίας ερευνών	47
3.4 Αποτελέσματα των ερευνών	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	85
Συζήτηση – Συμπεράσματα.....	85
4.1. Συζήτηση	85
4.2. Συμπεράσματα	89
4.3. Περιορισμοί της έρευνας.....	91
4.4. Εκπαιδευτικές εφαρμογές και μελλοντικές προτάσεις.....	91
Βιβλιογραφικές αναφορές	94

Περίληψη

Η μουσική αποτελεί μια από τις αρχαιότερες μορφές τέχνης με έντονο συναισθηματικό και κοινωνικό χαρακτήρα. Αντίθετα με την πολύχρονη ύπαρξή της στις ανθρώπινες κοινωνίες, η θεραπευτική της διάσταση εδραιώθηκε πολύ πρόσφατα στην ερευνητική κοινότητα. Με γνώμονα τις θεραπευτικές της ιδιότητες, η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό τη μελέτη της μουσικής σε συνάρτηση με τη συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη ατόμων με νοητικές αναπηρίες και με διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού. Αρχικά παρατίθενται πληροφορίες σχετικά με μουσικές παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό τη ανάπτυξη των παραπάνω δεξιοτήτων, αλλά και ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις έρευνες. Μέσα από τα ευρήματα των μελετών φαίνεται η σχέση της μουσικής με τις προαναφερθείσες δεξιότητες στα πλαίσια της κάθε αναπηρίας. Στην πλειοψηφία των ερευνών, φαίνεται η θετική επίδραση της μουσικοθεραπείας στην ανάπτυξη αυτών των δεξιοτήτων, και στις ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες αναδεικνύεται η ικανότητα της μουσικής να συνδράμει στην αναγνώριση συναισθημάτων και στην καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων. Συμπερασματικά, η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση αναδεικνύει τη δυνατότητα της μουσικής να καλλιεργεί τις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες ατόμων με νοητικές αναπηρίες και διαταραχές αυτιστικού φάσματος.

Λέξεις – κλειδιά: μουσική, κοινωνική ανάπτυξη, συναισθηματική ανάπτυξη, μουσικοθεραπεία, νοητική αναπηρία, διαταραχή αυτιστικού φάσματος

ABSTRACT

Music constitutes one of the ancient art forms, with intense emotional and social character. Despite of her long existence in human cultures, her healing dimension was established in the later years in the research community. Considering her healing skills, the present research study is focused on the study of music in relation to the emotional and social development of people with intellectual disabilities and autism spectrum disorders. Initially, were discussed the musical interventions that were carried out in order to develop the above skills, as well as quantitative and qualitative research. In continuation the results and conclusions that emerged from the above studies were mentioned. Through the findings of the studies, appeared the relation of music with the skills as cited previously, in each disability. The positive impact of music therapy in the social – emotional skills established from the studies, and additionally the abilities of music in emotion recognition and social skills development in quantitative and qualitative researches. In conclusion, the present study highlights the ability of music in developing the social and emotional skills of people with intellectual disabilities and autism spectrum disorders.

Keywords: music, social development, emotional development, music therapy, intellectual disability, autism spectrum disorder

Πρόλογος

Το θέμα της παρούσας εργασίας επιλέχθηκε έπειτα από την πολύχρονη ενασχόληση μου με τη μουσική και την προσωπική μου εμπειρία με την δυνατότητα της να δημιουργεί διόδους επικοινωνίας, εκεί που ενδεχομένως αυτή καθίσταται δύσκολη. Στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών αποφάσισα λοιπόν να μελετήσω τις πιθανές θεραπευτικές της ιδιότητες σε άτομα με αναπηρία. Η εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε εν μέσω πανδημίας του Covid – 19, μια δύσκολη περίοδο για όλους μας, που η τέχνη διευκόλυνε πολύ την καθημερινότητά μας. Θα ήθελα αρχικά να ευχαριστήσω την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Λευκοθέα Καρτασίδου για την πολύτιμη καθοδήγηση της, τα εποικοδομητικά της σχόλια και την ουσιαστική συμβολή της για την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας. Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους γονείς μου, αλλά και τους φίλους μου, για τη στήριξη και την υπομονή τους όλο αυτό το διάστημα, χωρίς τους οποίους δε θα είχα καταφέρει να φέρω εις πέρας τις μεταπτυχιακές μου σπουδές.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με την μουσική έχει ειπωθεί η εξής φράση: «*Η μουσική είναι η γλώσσα των συναισθημάτων*» (Scherer, 1995, σ. 242). Κατά πόσο όμως αυτό θεωρείται ακριβές; Ανατρέχοντας στην ιστορία της μουσικής, μεταφερόμαστε στις απαρχές του ανθρώπινου πολιτισμού, όπου εμφανίζεται για πρώτη φορά κάποια στοιχειώδης μορφή της. Φαίνεται πως η μουσική είναι υπαρκτή σε κάθε πολιτισμικό πλαίσιο, σε όλους τους ανθρώπους αν και σε διαφορετική έκταση στον καθένα. Η φυσικότητα με την οποία κάνει την εμφάνισή της στο άνθρωπο, μπορεί να αντιστοιχιστεί με αυτήν της γλώσσας (Peretz, 2006). Με βάση αρχαιολογικά δεδομένα, φαίνεται πως κάθε ανθρώπινος οικισμός έχει μουσική δραστηριότητα. Η απαρχή της μουσικής δημιουργίας φαίνεται να χρονολογείται μεταξύ 50.000 ετών και ενός τέταρτου του εκατομμυρίου χρόνια πριν (Huron, 2012).

Η υψηλή σημασία της μουσικής στη ζωή του ανθρώπου, αποτέλεσε κίνητρο για την αναζήτηση πιθανών θεραπευτικών της εφαρμογών. Αν και η μουσικοθεραπεία αντιμετώπιστηκε με δυσπιστία στα αρχικά στάδια των εφαρμογών της, στη συνέχεια αναγνωρίστηκε η αξία της (Σακαλάκ, 2004). Τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα παρουσιάζουν ένα διαφορετικό αποτέλεσμα, με τη μουσική να έχει θεραπευτικά αποτελέσματα σε άτομα τυπικής και μη τυπικής ανάπτυξης. Με γνώμονα αυτό, στην παρούσα έρευνα έγινε μια συστηματική ανασκόπηση πάνω στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες ατόμων με νοητικές αναπηρίες και διαταραχή φάσματος αυτισμού.

Η παρούσα μελέτη στοχεύει στην ανάδειξη ενός θέματος μεγάλης σημασίας στην σύγχρονη ερευνητική κοινότητα. Δεδομένου ότι η θεραπευτική της αξία

καθυστέρησε να αναγνωρισθεί απ' την σύγχρονη ιατρική κοινότητα, είναι λογικό να μην υπήρξε συσχέτιση της μουσικής με την αναπηρία και πιο εξειδικευμένα με την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των ατόμων. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής, μπορούν να χρησιμεύσουν ακαδημαϊκά ή θεραπευτικά, σύμφωνα με τις ανάγκες του αναγνώστη.

Ο σκοπός της εργασίας, ήταν η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στη μουσική και την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη παιδιών, εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητικές αναπηρίες και διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού.

Η δομή της εργασίας απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, αφορά τη θεωρητική θεμελίωση της έρευνας. Σε αυτό, γίνεται αναφορά σε βασικές έννοιες της μουσικής, και δίνονται ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά της. Έπειτα παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν την ιστορικότητα και τη διαπολιτισμική της διάσταση, με εκτενή αναφορά στην ύπαρξη της μουσικής στους ανθρώπινους πολιτισμούς. Επιπλέον γίνεται αναφορά στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες και στη συσχέτιση μεταξύ της μουσικής και του συναισθήματος. Ακολουθεί η μουσικοθεραπεία, η μουσική και η αναπηρία ,με περιεχόμενο τη σχέση μουσικής και αυτισμού και μουσικής και νοητικών αναπηριών. Τέλος, παρουσιάζονται ορισμένα χαρακτηριστικά της αναπηρίας του φάσματος αυτισμού και της νοητικής αναπηρίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο, απαρτίζεται από τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας ερευνητικής μελέτης. Αποτελείται από θεωρία που επεξηγεί τα βασικά στοιχεία της συστηματικής ανασκόπησης και προσδιορίζει τα

χαρακτηριστικά που πρέπει να έχουν οι έρευνες για να συμπεριληφθούν στην ανασκόπηση.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά τα αποτελέσματα της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα γίνεται καταγραφή των βασικών χαρακτηριστικά των ερευνών, στη συνέχεια γίνεται αναφορά στα είδη τους, έπειτα στις μεθοδολογίες τους και τέλος στα αποτελέσματα που προέκυψαν από την κάθε μελέτη.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, αποτελείται από τη συζήτηση, τα συμπεράσματα, τους περιορισμούς της έρευνας αλλά και τις εκπαιδευτικές προεκτάσεις. Σε αυτό το σημείο της εργασίας, γίνεται μια κριτική ανασκόπηση των αποτελεσμάτων των ερευνών, δίνονται απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, παρουσιάζονται οι περιορισμοί της έρευνας και οι εκπαιδευτικές προεκτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Θεωρητική θεμελίωση της έρευνας

1.1. Μουσική

1.1.1. Ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά

Οι σημερινές κοινωνίες του δυτικού πολιτισμού είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη μουσική. Λόγω της φύσης της μουσικής, καθίσταται δύσκολο να δοθεί ένας καθολικός ορισμός, που να περιέχει όλες τις εκφάνσεις της, απ' τη εμφάνιση της μέχρι σήμερα. Ένας ορισμός είναι αυτός του Γρηγορίου (1994, σ.19): *«Μουσική είναι μόνο οι ήχοι που οργανώνει ο άνθρωπος με σκοπό να εκφράσει κάτι μ' αυτούς»*. Παρόλο που παρουσιάζει ελλείψεις, μπορεί να θεωρηθεί αφετηρία για την κατανόηση των πρωταρχικών αξιών της μουσικής και πιο συγκεκριμένα της ουσίας της, η οποία είναι και ο σκοπός του δημιουργού. Ακόμη ο Godt (2005, σ. 84) ορίζει τη μουσική ως: *«ανθρώπινα οργανωμένος ήχος, οργανωμένος με πρόθεση σε μια αναγνωρίσιμη αισθητική οντότητα ως μουσική επικοινωνία κατευθυνόμενη από τον δημιουργό σε έναν άγνωστο ή απροσδόκητο ακροατή, δημοσία μέσω του μέσου ενός ερμηνευτή, ή ιδιωτικά από έναν ερμηνευτή ως ακροατή»*. Δεν αποτελεί λοιπόν απλώς ένα συνονθύλευμα ήχων, αλλά ένα ηχητικό αποτέλεσμα το οποίο αποσκοπεί σε κάτι συγκεκριμένο. Αυτό είναι κάτι που καθορίζεται ανάλογα με τον εκάστοτε δημιουργό, λαμβάνοντας φυσικά υπ' όψιν την υποκειμενικότητα της αντίληψης του εκάστοτε ακροατή.

Η γραπτή μορφή της μουσικής είναι μια γλώσσα, η οποία αποτελείται από ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά. Οι νότες μπορούν να χαρακτηριστούν ως τα «γράμματα της αλφαβήτου» στη μουσική, απλώς ο τρόπος που διαβάζονται και η

μορφή τους, διαφέρουν από το συνηθισμένο αλφάβητο. Οι νότες γράφονται επάνω στο πεντάγραμμο (Γρηγορίου, 1994). Επομένως, εάν μπορεί κάποιος να διαβάσει μουσική, μπορεί και να παίξει και άρα να δημιουργήσει αυτό το ηχητικό σύνολο που επιθυμεί ή και να φτιάξει μια δική του μουσική σύνθεση την οποία αργότερα θα παίξει κάποιος άλλος κ.ο.κ..

Παρακάτω γίνεται μια αναφορά στις διαστάσεις της μουσικής. Σύμφωνα με τον Mazzola και συνεργάτες (2016) η μουσική αποτελείται από τρεις διαστάσεις. Η πρώτη απ' τις διαστάσεις αυτές, είναι οι *πραγματικότητες της μουσικής*, οι οποίες αποτελούνται από χαρακτηριστικά της όπως είναι η ψυχολογία, η φυσική και η διανοητικότητα, όπου η τελευταία είναι ένα μέσο μεταφοράς της πραγματικότητας στον συμβολικό κόσμο, κατά την οποία γίνεται παραλληλισμός με τα μαθηματικά. Η δεύτερη, η *σημειωτική* η οποία συμβολίζει την εκφραστική της ικανότητα και τρίτη η *επικοινωνία* η οποία αφορά την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον δημιουργό και στον ακροατή. Θα μπορούσε να προστεθεί και μια άλλη διάσταση, η οποία ονομάζεται ενσωμάτωση ή ενσάρκωση (Mazzola, et al., 2016).

Μια ακόμη πολύ σημαντική διάσταση της μουσικής, είναι η βιολογική, η οποία είναι άμεσα συσχετιζόμενη με τον εγκέφαλο. Αν και έχουν γίνει αρκετές μελέτες σχετικά με τη διάσταση αυτή, τα αποτελέσματα θεωρούνται ελλιπή, καθώς η φύση της σχέσης του ανθρώπου με τη μουσική είναι πολύπλοκη. Ορισμένες πληροφορίες που έχουν ενδιαφέρον, αποτελούν αυτές που συσχετίζονται με τα εγκεφαλικά μέρη στα οποία επιδρά η μουσική. Πέραν από τη βασική πρόσληψή της, η οποία γίνεται μέσω του αυτιού, υπάρχει αλληλεπίδραση με διάφορα μέρη του εγκεφάλου τα οποία είναι υπεύθυνα για την απόλαυση αλλά και το συναίσθημα.

Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων υπεύθυνος για την απόλαυση είναι ο επικλινής πυρήνας (nucleus accumbens) και για το συναίσθημα η αμυγδαλή (amygdala) και ο ιππόκαμπος (hippocampus) (Mazzola, et al., 2016).

Η μουσική δημιουργεί αρκετές αλλαγές στον άνθρωπο, οι οποίες δεν συμβαίνουν μόνο όταν αυτός είναι ακροατής, αλλά και όταν είναι δημιουργός ή κατά τη διάρκεια εκμάθησης ενός μουσικού οργάνου (Mazzola, et.al., 2016).

1.1.2. Ιστορικότητα και διαπολιτισμική διάσταση

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η εμφάνιση της μουσικής χρονολογείται πολλούς αιώνες πριν, με δεδομένα από τους προϊστορικούς πολιτισμούς ακόμα.

Αναφορικά με το βιολογικό υπόβαθρό της, θεωρείται πως υπάρχει γονιδιακή προδιάθεση των ατόμων για συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες. Ο άνθρωπος φαίνεται να είναι συμμετέχων στη μουσική σε όλες τις κουλτούρες μέχρι ενός βαθμού (Peretz, 2006).

Για να μπορέσει να γίνει μια ομαλή οργάνωση του ήχου σε έναν συγκεκριμένο χρόνο, ο άνθρωπος έπρεπε να εφεύρει ένα μέσο. Αυτό το μέσο ήταν ο ρυθμός, ο οποίος αποτελεί την αρχαιότερη εφεύρεση του ανθρώπου για τον σκοπό αυτό. Η ανακάλυψη έγινε είτε μέσω χτυπημάτων στα χέρια του με παλαμάκια, είτε με διάφορα όργανα κυρίως κρουστά (Γρηγορίου, 1994).

Σύμφωνα με μελέτες ορισμένοι πολιτισμοί, χρησιμοποιούσαν τη μουσική ως το «εργαλείο» μέσω του οποίου θα ήλεγχαν τα στοιχεία της φύσης ή θα ηρεμούσαν αλλά και θα ικανοποιούσαν διάφορα μεταφυσικά στοιχεία των πολιτισμών τους κ.α. (Altenmüller, 2015).

Κάποιοι από τους γνωστότερους αρχαίους πολιτισμούς, όπως ήταν ο ελληνικός, ο κινεζικός αλλά και ο αιγυπτιακός, είχαν ενσωματώσει τη μουσική μέσα τους με έναν αρκετά σημαντικό ρόλο και ως φιλοσοφικό ζήτημα, αλλά και μέσα στη ζωή των ανθρώπων.

Στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, η μουσική κατείχε αρκετά υψηλή θέση. Κάποιοι από τους πιο γνωστούς φιλοσόφους της εποχής όπως ο Πλάτωνας, ο Πυθαγόρας και ο Αριστοτέλης εξέφρασαν άποψη σχετικά με αυτή. Ο Πυθαγόρας (500π.Χ) μίλησε για τη θεωρία της αρμονίας του σύμπαντος μέσω της μουσικής. Το κύριο νόημά της είναι πως το να ακούει κάποιος μουσική θα μπορούσε να τον βοηθήσει να κατανοήσει και να έρθει ξανά σε επαφή με την εξωτερική αρμονία που διέπει το σύμπαν, κάτι που θα τον οδηγήσει σε μια κατάσταση ψυχικής αρμονίας και θα βοηθήσει στην θεραπεία ψυχικών ασθενειών, μέσω της επανάκτησης της ισορροπίας στο σώμα του ατόμου (Altenmüller, 2015). Τα λεγόμενα του Πλάτωνα (400 π.Χ) ήταν μια προέκταση της σκέψης του Πυθαγόρα, αλλά ο Αριστοτέλης (τέταρτος αι. π.Χ) αναφέρθηκε στην ικανότητα της μουσικής να δημιουργεί συναισθηματική κάθαρση, σε καταστάσεις, οι οποίες τη χρειάζονται (Altenmüller, 2015).

Όσον αφορά τον κινεζικό πολιτισμό, η μουσική παράδοση έχει ρίζες στη νεολιθική εποχή (3^η χιλιετία π.Χ.). Η παρουσία της καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την εξουσία και τον τρόπο που θα επιλέξει να τη χρησιμοποιήσει. Μέσα στο πέρασμα του χρόνου φυσικά υπήρξαν αλλαγές, οι οποίες σε αρκετό βαθμό σχετίζονται με την επιρροή του δυτικού πολιτισμού (Λιάβας, 2007).

Ακόμη, στον Αιγυπτιακό πολιτισμό υπάρχουν αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία είναι είτε σε μορφή κάποιου οργάνου, είτε σε απεικονίσεις, είτε σε γραπτές αναφορές. Η μουσική φαίνεται στην Προδυναστική εποχή να έχει μεταφυσικές λειτουργίες. Κατά το πέρασμα των χρόνων, είχε και άλλες λειτουργίες και φαίνεται πως και τα δύο φύλα συμμετέχουν στο παίξιμο της, αλλά περί τα 440 π.Χ., το επάγγελμα του μουσικού περνούσε από τον πατέρα στον γιο. Τέλος, φαίνεται πως ο αιγυπτιακός πολιτισμός, ύστερα από την έλευση των Ελλήνων στη χώρα, το 332 π.Χ., επηρεάστηκε τόσο ώστε να μην είναι εύκολα διακριτό το ελληνικό από το αιγυπτιακό στοιχείο (Ψαρουδάκης, 2007).

Η πορεία της μουσικής μέσα στον χρόνο, έχει διαφοροποιηθεί τόσο όσο και οι ανθρωπίνι πολιτισμοί, κάτι που καθιστά δύσκολο να προσδιοριστούν όλες οι μορφές τις οποίες πήρε στο πέρασμα του χρόνου. Ορισμένα είδη τα οποία αποτελούν εξέλιξη των προγενέστερών, αλλά και κάποια που δημιουργήθηκαν κατά την πορεία ως και σήμερα στον δυτικό πολιτισμό, είναι η όπερα, το ροκ, η τζαζ, η βυζαντινή μουσική, η ευρωπαϊκή έντεχνη μουσική, αλλά και το ρεμπέτικο, το δημοτικό και το σύγχρονο τραγούδι (Νίκα – Σαμψών, 2007 · Μουρατίδης, 2007·Ρωμανού, 2007· Στάθης, 2007· Κώστιος, 2007· Μουρατίδης, 2007· Αμαργιανάκης, 2007 ·Τσουνάκος, 2007)

1.2. Μουσική και κοινωνικο - συναισθηματικές δεξιότητες

Η μουσική φαίνεται να έχει επίδραση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικού και συναισθηματικού χαρακτήρα. Μια έρευνα, η οποία μελετά τη θεματική αυτή είναι αυτή των Lejeune και συνεργάτες (2019). Η συγκεκριμένη μουσική παρέμβαση

εστιάζει στη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη πρόωρων παιδιών 12 και 24 μηνών και παρουσιάζει αποτελέσματα, τα οποία δείχνουν πολύ θετική επίδραση της μουσικής σε συναισθηματικούς τομείς. Η παραπάνω έρευνα συσχετίζει τη μουσική με την ενίσχυση και ανάπτυξη των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων σε άτομα με και χωρίς αναπηρία. Μια ακόμη περίπτωση στην οποία η μουσική μπορεί να συνδράμει θετικά σε αυτό αποτελεί η συμμετοχή σε κάποιο χορωδιακό σύνολο. Πιο συγκεκριμένα, λόγω της ανάγκης για δημιουργία καλού ηχητικού αποτελέσματος, οι συμμετέχοντες αναγκάζονται να συνεργαστούν αρμονικά για την επίτευξη του στόχου τους (Dingle et al., 2013). Η Dingle και συνεργάτες (2013) διεξήγαγαν μια έρευνα η οποία θέλει να μελετήσει τις επιπτώσεις της συμμετοχής σε μια χορωδία σε άτομα με νοητικές αναπηρίες και τα κοινωνικά οφέλη. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η συμμετοχή τους, τους βοήθησε τόσο σε προσωπικό όσο και ευρύτερα λειτουργικό επίπεδο στην καθημερινότητά τους.

Οι κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, είναι δύσκολο να απαριθμηθούν αναλυτικά, καθώς η κάθε μια θεματική έχει πολλές πτυχές, οι οποίες ίσως να μην έχουν ερευνηθεί πλήρως. Παρ' όλα αυτά ύστερα από εκτενή αναζήτηση σε διάφορες βιβλιογραφικές πηγές, γίνεται μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης κάποιων βασικών χαρακτηριστικών, τα οποία θα φανούν χρήσιμα και για την παρούσα εργασία.

1.2.1. Κοινωνικές δεξιότητες

Ένα βρέφος αποκτά δεξιότητες που σχετίζονται με την αναζήτηση συναισθηματικών πληροφοριών των ανθρώπων στο περιβάλλον του, με σκοπό να

ερμηνεύσει καταστάσεις με ασαφές περιεχόμενο γι εκείνο. Αυτό σύμφωνα με τον Feldman (2011) ονομάζεται *κοινωνική αναφορά* και πρωτοεμφανίζεται κοντά στην ηλικία των 8-9 μηνών.

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι σε ηλικία περίπου 2 ετών, το βρέφος αρχίζει να αποκτά τις πρώτες ενδείξεις της ενσυναίσθησης (Feldman, 2011). Η ενσυναίσθηση είναι μια πάρα πολύ σημαντική δεξιότητα για τις ομαλές κοινωνικές συναναστροφές. Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Feldman (2011, σ. 255) ως ενσυναίσθηση, ορίζεται *«μια συναισθηματική αντίδραση που αντιστοιχεί στα συναισθήματα ενός άλλου ατόμου»*. Η παραπάνω δεξιότητα φαίνεται να παρουσιάζεται πιο συχνά, μεταξύ άλλων, ανάμεσα σε άτομα που έχουν παρόμοια εμφάνιση, συμπεριφορά ή ανάμεσα σε άτομα τα οποία έχουν βιώσει παρόμοιες καταστάσεις (Riess, 2017).

Κατά τον Κακαβούλη (1997), βασικά χαρακτηριστικά μιας ανθρώπινης προσωπικότητας σχετικά με την κοινωνική αλληλεπίδραση, αποτελούν η «συμπάθεια» και ο «αλτρουισμός». Φαίνεται λοιπόν πως από το ξεκίνημα της ζωής του ανθρώπου εμφανίζεται η τάση για επικοινωνία, αλλά και σύναψη θετικών σχέσεων με τον περίγυρο του εκάστοτε ατόμου. Ωστόσο η ακριβής μελέτη της κοινωνικής ανάπτυξης, είναι αρκετά δύσκολη, καθώς αυτή αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο με δυσκολίες στην εξακρίβωση των αιτιών των εκάστοτε συμπεριφορών (Κακαβούλης, 1997).

Τομείς των κοινωνικών δεξιοτήτων, αποτελούν οι «δεξιότητες συζήτησης». Αυτές αποτελούνται μεταξύ άλλων από την κατάλληλη απόσταση μεταξύ των ομιλητών, την αντίληψη του πότε πρέπει κάποιος να διακόψει μια συζήτηση, η

διατήρηση ενός θέματος κ.α.. Στη συνέχεια, εντοπίζεται ο τομέας του «συνεργατικού παιχνιδιού». Σε αυτό υπάγεται η σειρά σε ένα παιχνίδι, ο συμβιβασμός, η ικανότητα για εναλλαγή της σειράς, η συμμετοχή σε παιχνίδια κ.α. (Mervis & John, 2010). Ένας τρίτος τομέας είναι αυτός της «διαχείρισης της φιλίας», ο οποίος αφορά τον σεβασμό των προσωπικών ορίων του άλλου κ.α. και τέλος ο τομέας της «διαχείρισης συναισθημάτων», δηλαδή την ικανότητα να μπορείς να αναγνωρίζεις τι αισθάνεσαι, τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων, η ενσυναίσθηση κ.α. (Mervis & John, 2010).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ	
<i>Δεξιότητες συζήτησης</i>	<ul style="list-style-type: none"> • κατάλληλη απόσταση μεταξύ των ομιλητών • αντίληψη του πότε πρέπει κάποιος να διακόψει μια συζήτηση • η διατήρηση ενός θέματος
<i>Συνεργατικό παιχνίδι</i>	<ul style="list-style-type: none"> • σειρά σε ένα παιχνίδι • συμβιβασμός • ικανότητα για εναλλαγή της σειράς • συμμετοχή σε παιχνίδια
<i>Διαχείριση της φιλίας</i>	<ul style="list-style-type: none"> • σεβασμός των προσωπικών ορίων του άλλου
<i>Διαχείριση συναισθημάτων</i>	<ul style="list-style-type: none"> • ικανότητα να μπορείς να αναγνωρίζεις τι αισθάνεσαι • τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων • ενσυναίσθηση

Πίνακας 1. Κοινωνικές δεξιότητες

(Mervis & John, 2010)

1.2.2. Συναισθηματικές δεξιότητες

Ξεκινώντας από τις συναισθηματικές δεξιότητες, θεωρείται χρήσιμο να προσδιοριστεί η πολύπλοκη φύση του συναισθήματος. Αρχικά τα συναισθήματα είναι πολύ προσωπικές εμπειρίες, που δεν μπορούν να υπάρξουν ανεξάρτητα από αυτόν που τις αισθάνεται (Τσαντήλα, 2007). Ανάλογα με τα διαφορετικά βιώματα του καθενός, αντιμετωπίζει αντίστοιχα και τον κόσμο γύρω του. Δύο άτομα τα οποία βρίσκονται παρόντα στο ίδιο περιστατικό, θα αντιδράσουν και θα προσλάβουν την πληροφορία με την οποία έρχονται αντιμέτωποι, με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία τους. Αν και γίνονται επί σειρά ετών έρευνες, οι οποίες προσπαθούν να προσδιορίσουν την ακριβή φύση του συναισθήματος, φαίνεται να υπάρχει μια επιτευχθεί αυτό, ακριβώς λόγω της υποκειμενικότητας του. Οι έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί σε επίπεδο παρατήρησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά και μέσω βιολογικής προσέγγισης, είτε με τη μέθοδο του MRI είτε με άλλες, με σκοπό να μελετηθούν οι μεταβολές που συμβαίνουν μέσα στον ανθρώπινο οργανισμό.

Κατά τον Goleman (2019) τα συναισθήματα θεωρούνται προτροπές για δράση. Στα αγγλικά η μετάφραση της λέξης «συναίσθημα» είναι «emotion» που μας παραπέμπει στην λατινική λέξη *motere* που σημαίνει «κινώ». Αυτό υπονοεί πως υπάρχει η τάση για κίνηση, άρα δράση και συνήθως συνδέεται με τρόπο αντιμετώπισης της ζωής. Πιο συγκεκριμένα, το συναίσθημα ορίζεται ως αναφορά σε ένα αίσθημα και σε σκέψεις τις οποίες προκαλεί στον άνθρωπο, σε συνάρτηση με ψυχολογικές και βιολογικές διεργασίες, αλλά και στις συνολικές τάσεις προς δράση. Επιπλέον, προστίθεται η άποψη πως τα συναισθήματα είναι αμέτρητα σε

συνδυασμό με όποιες μεταλλάξεις, ποικιλίες αλλά και αποχρώσεις έχουν (Goleman, 2019). Όπως αναφέρεται και πάλι στον Goleman (2019), οι κύριες οικογένειες των συναισθημάτων όπως αυτές ορίζονται, είναι οκτώ και περιλαμβάνουν τις παρακάτω, με ενδεικτική αναφορά σε κάποια από τα μέλη που τις απαρτίζουν: «

1. *Θυμός: λύσσα, απόγνωση, αναβρασμός, εκνευρισμός[...]*
2. *Θλίψη: λύπη, μελαγχολία, αυτολύπηση, κατάθλιψη[...]*
3. *Φόβος: άγχος, νευρικότητα, τρόμος, φρίκη, πανικός[...]*
4. *Απόλαυση: χαρά, ανακούφιση, ευεξία, ευαρέσκεια, ενθουσιασμός, ευφορία[...]*
5. *Αγάπη: αποδοχή, φιλικότητα, έρωτας, εμπιστοσύνη, τρυφερότητα[...]*
6. *Έκπληξη: σοκ, θαυμασμός, απορία[...]*
7. *Αποστροφή: δυσφορία, αηδία, απέχθεια, φρίκη, βδελυγμία[...]*
8. *Ντροπή: ενοχή, απογοήτευση, τύψεις, ταπείνωση, μετάνοια[...]*»

(Goleman,2019, σ.417-418)

Παρόλα αυτά δε θεωρείται πως ο παραπάνω κατάλογος συναισθημάτων μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα της κατάταξης τους, καθώς δεν υπάρχει μέριμνα για την κατάταξη προσμείξεων και παραλλαγών όπως είναι ο θυμός, η ζήλεια, η μεγαλοψυχία και η ηρεμία. Πάντως σε κάθε μία απ' τις οικογένειες που περιγράφηκαν παραπάνω υπήρχε ένας πυρήνας, ο οποίος αποτελούσε το συναισθηματικό κέντρο από το οποίο πηγάζουν τα υπόλοιπα(Goleman, 2019).

Σύμφωνα με τον Scherer (2004) ένα συγκινησιακό επεισόδιο αποτελείται από συντονισμένες αλλαγές σε διάφορους τομείς του ανθρώπινου οργανισμού. Οι πιο αναγνωρισμένοι τομείς είναι οι παρακάτω τρεις:

1. Φυσιολογική διέγερση
2. Κινητική έκφραση
3. Υποκειμενικό αίσθημα

Το 2020 ο Dzedzickis και συνεργάτες έδωσαν κάποιους ορισμούς αρχικά στο συναίσθημα, το οποίο όρισαν ως μια αντίδραση που έχει ο ανθρώπινος οργανισμός σε κάποιο συγκεκριμένο ερέθισμα, κάτι το οποίο αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος, και έχει ένταση και μικρή διάρκεια. Στη συνέχεια ορίστηκε η διάθεση, ως κάτι μικρότερης διάρκειας και με παρασκηνιακή δράση στην ψυχική κατάσταση του ατόμου. Τέλος, το αίσθημα, το οποίο ορίζεται σε συνάρτηση με κάποιο αντικείμενο, του οποίου ο κάθε άνθρωπος έχει γνώση, και η χρονική διάρκεια κατά την οποία το αντικείμενο παραμένει ενεργό στο μυαλό του ατόμου, καθορίζει και την αντίστοιχη διάρκεια στην οποία αυτό θα ασκεί επιρροή στον καθένα (Dzedzickis, et. al., 2020).

Ακόμη, θα ήταν χρήσιμο να δοθεί ένας ορισμός στο συναισθηματικό επεισόδιο. Αυτό αποτελεί ένα μοναδικό και ανεπανάληπτο γεγονός, το οποίο συμβαίνει στον ψυχικό κόσμο του ανθρώπου και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Τα επεισόδια αυτά, μπορεί να είναι χαράς, θυμού, λύπης, φόβου κ.λπ. (Τσαντήλα, 2007).

Σχετικά με την περίοδο εμφάνισης του συναισθήματος, έρευνες έχουν δείξει πως τα νεογέννητα βρέφη έχουν έναν εγγενή μηχανισμό για να ρυθμίζουν τα συναισθήματά τους. Η έκφραση των συναισθημάτων αλλάζει ανάλογα και με την

ωρίμανση του ίδιου του εγκεφάλου. Δεδομένα σχετικά με τη ενεργοποίηση ορισμένων μερών του εγκεφάλου τα οποία συνδέονται και με αντίστοιχα συναισθήματα, δείχνουν ότι τα τελευταία έχουν βιολογική προέλευση και ότι εξυπηρετούν την ανάγκη την οποία έχει το βρέφος για να επιβιώσει (Κακαβούλης, 1997). Παρ' όλα αυτά το γεγονός ότι το συναίσθημα παρουσιάζεται με μη λεκτικές εκφράσεις, οι οποίες πιθανώς να παρομοιάζονται με αυτές των ενηλίκων, δε σημαίνει ότι αντιλαμβάνονται και με τον ίδιο τρόπο τα συναισθήματα με αυτούς (Feldman, 2011).

Τα τελευταία χρόνια, έχει μελετηθεί αρκετά η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης. Σύμφωνα με τον Feldman (2011, σ. 556) ως συναισθηματική νοημοσύνη ορίζεται *«το σύνολο των δεξιοτήτων, οι οποίες διέπουν την ακριβή αξιολόγηση, εκτίμηση, έκφραση και ρύθμιση του συναισθήματος»*. Έτσι λοιπόν, σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό προκύπτουν κάποιες έννοιες, τις οποίες θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε για περαιτέρω ανάλυση.

Οι εκφράσεις του προσώπου μαζί με τον τόνο της φωνής, αποτελούν μέσα τα οποία μπορούν να βοηθήσουν συνομιλητές να αντιληφθούν ο ένας τα συναισθήματα του άλλου, όπως τη χαρά, την λύπη ή και τον θυμό (Κο, 2018).

Μια ακόμη πολύ σημαντική δεξιότητα, είναι αυτή της συναισθηματικής ρύθμισης ή «emotion regulation». Ουσιαστικά, η συναισθηματική ρύθμιση είναι η προσπάθεια των ανθρώπων να επηρεάσουν τα συναισθήματα τους, μέσα σε διάφορες καταστάσεις συνήθως χρονικώς περιορισμένες, με κάποια δέσμευση κοινωνικού περιεχομένου. Συγκριτικά με το παρελθόν έχουν γίνει αλλαγές στον τρόπο που ορίζεται η συναισθηματική ρύθμιση. Πλέον δεν αφορά μόνο τη

διαχείριση αρνητικών συναισθημάτων, όπως είναι ο φόβος ή το άγχος, αλλά αναφέρεται στην συνολική διαχείριση των θετικών είτε αρνητικών συναισθημάτων, κάτι το οποίο προσαρμόζεται ανάλογα με τον εκάστοτε στόχο (Gross, 2020).

1.2.3. Μουσική και συναίσθημα

Κατά γενική ομολογία, κυριαρχεί η άποψη πως η μουσική προκαλεί συναισθήματα στον εκάστοτε ακροατή, αν και αυτό αποτελεί πεδίο διαφωνίας μεταξύ των ερευνητών. Παρ' όλα αυτά ακόμα και ανάμεσα στους υποστηρικτές της θεώρησης που τάσσεται υπέρ της συσχέτισης της μουσικής με το συναίσθημα, υπάρχουν διαφωνίες στον τρόπο που πιστεύουν ότι συμβαίνει αυτή η διαδικασία, αλλά και στη φύση των συναισθημάτων αυτών (Eerola, 2018). Το να ερευνηθεί όμως πλήρως και με απόλυτη ακρίβεια η πολυπλοκότητα αυτών των μηχανισμών, θεωρείται ένα εγχείρημα αρκετά δύσκολο, καθώς η ίδια η ανθρώπινη φύση και ψυχοσύνθεση, αποτελεί ένα πολύπλοκο σύστημα, το οποίο δεν έχει μελετηθεί ολοκληρωμένα μέχρι σήμερα.

Η πλειοψηφία των σύγχρονων μελετών, έχει ταχθεί υπέρ της συσχέτισης της μουσικής με κάποιο συναισθηματικό ερέθισμα. Αρχικά μπορεί να προκαλέσει αλλαγές στους κύριους αντιδραστικούς μηχανισμούς του συναισθήματος -όπως είναι παραδείγματος χάριν το υποκειμενικό αίσθημα-, αρκετές φυσιολογικές μεταβολές του οργανισμού -αποτελούμενες από αυτόνομες και ενδοκρινολογικές αλλαγές-, κινητικές αλλαγές στο σώμα -όπως είναι για παράδειγμα το χαμόγελο-, αλλά και μια τάση στον εκάστοτε ακροατή για να δράσει με κάποια μορφή π.χ. χορεύοντας, χτυπώντας παλαμάκια κ.ο.κ. (Koelsch, 2014).

Η Μπουλντή (2007) έκανε μια συνολική κατηγοριοποίηση των βασικών μέχρι τότε θεωριών περί της σχέσης μουσικής και συναισθήματος. Επιγραμματικά αυτές είναι οι εξής:

1. Θεωρία της έκφρασης
2. Θεωρία της διέγερσης
3. Θεωρία του φανταστικού προσώπου
4. Μουσική ως σύμβολο
5. Μουσική ως γλώσσα
6. Θεωρία του περιγράμματος
7. Γνωστική θεωρία

Ενδεικτικά, μπορεί να γίνει μια πιο λεπτομερής αναφορά σε κάποιες από τις πιο βασικές θεωρίες. Αρχικά θα αναφερθούμε στη *Θεωρία της Έκφρασης*, της οποίας ο κεντρικός άξονας είναι η ανάγκη του εκάστοτε καλλιτέχνη, να μεταδώσει στους υπόλοιπους μια δική του προσωπική εμπειρία. Έχοντας αυτό ως σκοπό, προσπαθεί μέσω του μουσικού του έργου να μεταδώσει στον ακροατή την επιδιωκόμενη εμπειρία (Μπουλντή, 2007). Με βάση τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως ο ακροατής μπορεί να συναισθανθεί αυτά που θέλει ο καλλιτέχνης να του εκφράσει μέσω της δημιουργίας του.

Στη συνέχεια, ο Kivy ως βασικός εκπρόσωπος της *Γνωστικής Θεωρίας*, εκφράζει την άποψη πως οι ακροατές αναφέρονται στην μουσική ως «χαρούμενη» ή «λυπημένη» με βάση την δυνατότητα της μουσικής να εκφράζει χαρά ή λύπη, όχι επειδή έτσι τους κάνει να αισθάνονται (Eerola, 2018). Αναλύοντας λίγο την παραπάνω άποψη, φαίνεται πως ο Kivy, δε θεωρούσε πως η μουσική μπορεί να

γεννήσει συναισθήματα στον ακροατή, ερχόμενος σε αντίθεση με πληθώρα θεωριών, οι οποίες και υποστηρίζουν το ακριβώς αντίθετο για τον εκάστοτε ακροατή.

Με δεδομένο πως σε πολλές περιπτώσεις ο άνθρωπος μπορεί να συγκινηθεί ακούγοντας ένα μουσικό κομμάτι, ή να έρθει σε επαφή με κάποια άλλη μορφή τέχνης, χωρίς να υπάρχει κάποιο πραγματικό γεγονός, εισάγεται η ορολογία «περί αισθητικής συναισθήματος», δηλαδή το συναίσθημα που προκύπτει από το βίωμα της αισθητικής (Σακαλάκ, 2004)

1.3. Μουσικοθεραπεία

Οι θεραπευτικές διαστάσεις που έχει η μουσική, φανερώνονται στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, με την ευρέως διαδεδομένη ανάγκη των ανθρώπων να την αναζητούν σε δύσκολες προσωπικές καταστάσεις, όπου δρα ως μέσο παρηγοριάς και συναισθηματικής έκφρασης. Όμως, πέρα από την υποκειμενική ανάγκη του εκάστοτε ατόμου, η τάση για χρήση της μουσικής ως μέσο θεραπείας δεν είναι κάτι που συναντάται πρώτη φορά στην εποχή μας. Αυτή η ανάγκη του ανθρώπου, φαίνεται να είναι παρούσα από τα αρχαία χρόνια σε πολλές κοινωνίες.

Ανατρέχοντας στα χρόνια της αρχαίας Ελλάδας, φαίνεται η θεραπευτική χρήση της μουσικής στους μύθους. Η παρουσία της μουσικής σε αυτούς εμφανίζεται από την εποχή του Ομήρου μέχρι και την εποχή του Πυθαγόρα. Η χρήση της μουσικής στην Αρχαία Ελλάδα, έγινε συστηματική και χρησιμοποιήθηκε ως μέσο, που θα άγει την ψυχή και το σώμα του ανθρώπου (Νικολάου, 2018).

Ο Σακαλάκ (2004) συνοψίζει αποτελέσματα ερευνών σχετικά με την επίδραση της μουσικής και ορισμένα από αυτά είναι μεταξύ άλλων η βιολογική

επίδραση της μουσικής μέσω της αύξησης των επιπέδων ενδορφίνης στο ανθρώπινο σώμα, με αποτέλεσμα τη μείωση του πόνου. Ακόμη, στον χώρο της ιατρικής, οι αναισθησιολόγοι γνωρίζουν τη δυνατότητα της μουσικής για μείωση του στρες στο σώμα, μέσω της μείωσης των ορμονών του στρες στο αίμα. Μια επιμέρους δυνατότητα, είναι η μείωση της σωματικής έντασης, βελτιώνοντας τη σωματική κίνηση μέσω του ακουστικού νεύρου το οποίο συνδέει το έσω ους με τους μύες του σώματος. Τέλος, μπορεί να μειώσει την επίδραση των αισθητηριακών ερεθισμάτων, αλλά και να διευκολύνει ή και να αυξήσει την προσοχή (Σακαλάκ, 2004).

Θεωρείται δύσκολο να δοθεί ένας ορισμός που να περικλείει όλες τις εκδοχές της μουσικοθεραπείας, παρ' όλα αυτά ενδεικτικά δίδονται κάποιοι ορισμοί:

«Μουσικοθεραπεία είναι η ελεγχόμενη χρήση της μουσικής για τη θεραπεία, την αποκατάσταση, διαπαιδαγώγηση και εκπαίδευση των παιδιών και των ενηλίκων, που πάσχουν από σωματικές, πνευματικές και συναισθηματικές διαταραχές.»

«Μουσικοθεραπεία είναι η προγραμματισμένη χρήση της μουσικής, που επιδιώκει να συμβάλει στη θεραπεία παιδιών και ενηλίκων που αντιμετωπίζουν ειδικές ανάγκες, λόγω κοινωνικών, συναισθηματικών, σωματικών ή διανοητικών προβλημάτων». (Σακαλάκ, 2004, σ. 147-148)

Οι εφαρμογές της μουσικοθεραπείας εντοπίζονται σε μια ποικιλία περιπτώσεων όπως αναπηρίες (ψυχικές και σωματικές), προβλήματα στις προσωπικές σχέσεις κλ.π.. Εν ολίγοις, μερικά από τα μέσα που χρησιμοποιούνται σε μια συνεδρία μουσικοθεραπευτικού περιεχομένου, είναι η χρήση του

αυτοσχεδιασμού, η αναδημιουργία, κάποια σύνθεση, αλλά και μουσική ακρόαση (Σακαλάκ,2004).

Πέραν όμως της θεωρητικής τεκμηρίωσης, υπάρχουν έρευνες οι οποίες καταδεικνύουν την θετική επίδραση της μουσικής σε άτομα με ή χωρίς αναπηρία. Αρχικά, εντοπίζεται η έρευνα των Roginsky και Elefant (2020) η οποία είναι σχετική με την εγκεφαλική παράλυση και πολλαπλές αναπηρίες και αφορά την άποψη των γονέων παιδιών με τις προαναφερθείσες αναπηρίες. Στη συνέχεια η έρευνα των Chong και Kim (2010) η οποία αφορά την εφαρμογή της μουσικοθεραπείας σε παιδιά με συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα και η έρευνα της Pienaar (2012) σχετικά με τις αντιλήψεις των φροντιστών παιδιών με σύνδρομο Down. Ενδιαφέρον επίσης, έχει και η έρευνα της Darrow (2006) σχετικά με την αντίληψη των κωφών μαθητών σε σχέση με το συναίσθημα στη μουσική. Τέλος, μια έρευνα που δεν αφορά άτομα με αναπηρία, αλλά την επίδραση της μουσικοθεραπείας σε νευροτυπικά άτομα, πιο συγκεκριμένα στο άγχος, είναι αυτή των de Witte και συνεργάτες (2020), η οποία σχετίζεται με τις επιπτώσεις των μουσικών παρεμβάσεων σε στρεσογόνες καταστάσεις.

1.4. Νοητική αναπηρία και διαταραχές φάσματος αυτισμού: ορισμοί, χαρακτηριστικά, κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη

1.4.1. Διαταραχές Φάσματος αυτισμού- ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα την Αμερικανική Ένωση Ψυχολογίας¹ ως αυτισμός ορίζεται «νευροαναπτυξιακή διαταραχή που χαρακτηρίζεται από δυσκολίες στην κοινωνική επικοινωνία και κοινωνική αλληλεπίδραση και περιοριστικά και επαναλαμβανόμενα μοτίβα στις συμπεριφορές, τα ενδιαφέροντα και τις δραστηριότητες» (American psychological association, 2021, παρ. 1).

Εφόσον ο αυτισμός θεωρείται μια νευροαναπτυξιακή διαταραχή, τα αίτια αναζητούνται σε γενετικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν τον εγκέφαλο (Hodges et al., 2020). Ορισμένα πρώιμα σημάδια τα οποία και μπορούν να αναζητηθούν σύμφωνα με τον Smith και συνεργάτες (2015 όπως αναφέρεται στη Συριοπούλου, 2016), είναι μεταξύ άλλων:

1. Έλλειψη βλεμματικής επαφής
2. Μη ακολουθία οπτικών αντικειμένων
3. Έλλειψη θορύβων για προσέλκυση προσοχής
4. Έλλειψη κοινωνικοποίησης μέσω παιχνιδιού με άλλους ανθρώπους, χωρίς να μοιράζεται τα ενδιαφέροντα αλλά και τη διασκέδαση

Σύμφωνα με τον Heward (2011) τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν τα άτομα στο αυτιστικό φάσμα είναι τα παρακάτω:

---

¹ <https://www.apa.org/topics/autism-spectrum-disorder#>

1. Ελλείμματα στις κοινωνικές σχέσεις
2. Ασυνήθιστη αντίδραση σε αισθητηριακά ερεθίσματα
3. Επιμονή στην σταθερότητα και την επανάληψη
4. Τελετουργικά και ασυνήθιστα πρότυπα συμπεριφοράς
5. Σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς

Τα παιδιά τα οποία βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού, φαίνεται πως υπολείπονται σε δεξιότητες επικοινωνίας, είτε αυτές είναι λεκτικές είτε μη λεκτικές. Φαίνεται πως στην πλειοψηφία τους, τα παιδιά με αυτισμό δεν αναπτύσσουν τον λόγο τους επαρκώς, συγκριτικά με τη χρονολογική τους ηλικία. Η δυσκολία εντοπίζεται κυρίως στο πραγματολογικό – σημασιολογικό μέρος του, καθώς αυτό σχετίζεται άμεσα με το επικοινωνιακό κομμάτι του. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η χρήση του λόγου με τη μορφή επανάληψης, χωρίς ο σκοπός να είναι η πραγματική επικοινωνία, αλλά κυρίως η έκφραση των δικών τους βιολογικών αναγκών (Συριοπούλου, 2016).

Σχετικά με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού, μπορούμε να απαριθμήσουμε ορισμένα σύμφωνα με τη Συριοπούλου (2016):

1. Έλλειψη ενδιαφέροντος σχετικά με την ανθρώπινη παρουσία
2. Καταβολή προσπάθειας σχετικά με την αποφυγή κοινωνικής συμμετοχής
3. Δυσκολία να τηρηθούν οι κανόνες της σωστής συμπεριφοράς σε κοινωνικό πλαίσιο
4. Απουσία ενσυναισθητικού χαρακτήρα

5. Δεν υπάρχει ανάγκη για να μοιραστούν αυτά που αισθάνονται με τους γύρω τους

Στη συνέχεια, στον τομέα της επικοινωνίας, λεκτικής και μη λεκτικής, παρουσιάζονται επίσης ορισμένα ελλείμματα. Σύμφωνα με τη Συριοπούλου (2016) μπορεί να γίνει μια οργάνωση και κατηγοριοποίηση:

1. Ο λόγος τους είναι κατά βάση κυριολεκτικός (δε γίνεται χρήση του μεταφορικού λόγου)
2. Ελάχιστη η ανύπαρκτη χρήση του αυθόρμητου λόγου για επικοινωνία
3. Οι χειρονομίες, η έκφραση του προσώπου και ο τρόπος που στέκεται ο συνομιλητής τους, δεν αποτελούν μέσο άντλησης πληροφοριών
4. Έλλειψη η ανυπαρξία επαφής μέσω του βλέμματος, αλλά και των χειρονομιών στην διάρκεια του λόγου ή της ακρόασης

Η συναισθηματική ανάπτυξη των ατόμων με αυτισμό, φαίνεται να είναι αρκετά προβληματική σε διάφορες εκφάνσεις της. Μεταξύ άλλων σε παιδιά σχολικής ηλικίας φαίνεται να υπάρχει αδυναμία στην κατανόηση συναισθημάτων (Hodges et al., 2020), αλλά και η έλλειψη συναισθηματικής ρύθμισης (Neuhaus et al., 2019).

1.4.2. Νοητικές αναπηρίες: ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά – κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη

Στην παρούσα εργασία, θα ασχοληθούμε κυρίως με την νοητική αναπηρία/ καθυστέρηση (mental retardation/ intellectual disability) και το σύνδρομο Williams. Η νοητική αναπηρία θεωρείται ως κατάσταση που σχετίζεται με νοητική ανεπάρκεια και μπορεί να εντοπιστεί από τις πρώτες ανθρώπινες κοινωνίες

(Πολυχρονοπούλου, 2012). Στην Ελλάδα οι πιο συχνά χρησιμοποιούμενοι όροι είναι αυτοί της «νοητικής υστέρησης», «νοητικής καθυστέρησης», «νοητικής ανεπάρκειας» ή «νοητικής αναπηρίας». Η αμερικάνικοι όροι που χρησιμοποιούνται κυρίως είναι οι «mental retardation» αλλά και «intellectual disabilities». (Πολυχρονοπούλου, 2012). Ένας από τους πιο σύγχρονους ορισμούς είναι αυτός της Επιτροπής της Αμερικανικής Ένωσης για τις Νοητικές και Αναπτυξιακές Αναπηρίες (AAIDD). Ο ακριβής ορισμός λοιπόν είναι ο παρακάτω: *«Ως νοητική αναπηρία ορίζεται η αναπηρία που χαρακτηρίζεται από σημαντικούς περιορισμούς τόσο στην νοητική λειτουργία και προσαρμοστική συμπεριφορά, η οποία καλύπτει πολλές καθημερινές κοινωνικές και πρακτικές λειτουργίες. Η αναπηρία ξεκινάει πριν από την ηλικία των 22.»* (AAIDD², 2021, παρ.1)

Πιο αναλυτικά οι όροι που αναφέρονται στον ορισμό, δηλαδή η νοητική λειτουργία και η προσαρμοστική συμπεριφορά, επεξηγούνται εκτενέστερα. Η νοητική λειτουργία, ή αλλιώς νοημοσύνη, κάνει αναφορά στην γενικότερη νοητική ικανότητα του ατόμου, η οποία και αφορά τους τομείς της μάθησης, της συλλογιστικής ικανότητας, της επίλυσης προβλημάτων κ.α.. Για να μετρηθεί η νοημοσύνη, χρησιμοποιούνται τα *Τεστ νοημοσύνης*, στα οποία ένα άτομο πρέπει να βγάλει αποτέλεσμα ανάμεσα σε 70 με 75 για να θεωρηθεί πως έχει περιορισμό της νοητικής του λειτουργίας (AAIDD,2021).

Έπειτα, ως προσαρμοστική συμπεριφορά ορίζεται το σύνολο από τις καθημερινές λειτουργίες που μαθαίνει, εκτελεί και λειτουργεί το άτομο όπως είναι οι κοινωνικές (διαπροσωπικές σχέσεις, αυτοεκτίμηση κ.ο.κ.), οι αντιληπτικές

---

² <https://www.aaid.org/intellectual-disability/definition>

(γλώσσα, χρόνος, χρήματα κ.α.) και οι πρακτικές ικανότητες (προσωπική φροντίδα, χρήση χρημάτων, χρήση τηλεφώνου, ταξίδια κ.ο.κ.) (AAIDD,2021).

Σύμφωνα με την Πολυχρονοπούλου (2012) τα παιδιά με ήπια νοητική υστέρηση έχουν την δυνατότητα, πρωταρχικά να κατανοούν στις περισσότερες τάξεις του δημοτικού τα σχολικά μαθήματα. Έπειτα, επιτυγχάνουν κοινωνική προσαρμογή με τρόπο που να τα καθιστά ικανά, ως ενεργά μέλη της κοινότητας και τρίτον μπορούν να αποκτήσουν επαγγελματική εκπαίδευση με δυνατότητα να συντηρηθούν πλήρως ή μερικώς αυτοί και η οικογένεια τους.

Στη συνέχεια, τα παιδιά με μέτρια νοητική υστέρηση μπορούν αρχικά να κατακτήσουν ορισμένες σχολικές δεξιότητες όπως για παράδειγμα λέξεις, φράσεις κ.ο.κ., οι οποίες θα αποτελέσουν χρήσιμα εφόδια για να αρθούν ορισμένα από τα εμπόδια της καθημερινής τους ζωής. Επιπρόσθετα μπορούν να κατακτήσουν δεξιότητες σχετικά με την αυτοεξυπηρέτηση τους, αλλά και να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες όπως υπευθυνότητα ή σεβασμό στην περιουσία και τα δικαιώματα των άλλων. Ακόμη, έχουν τη δυνατότητα άσκησης ενός επαγγέλματος με ορισμένες απαιτήσεις που να ανταποκρίνονται στις δεξιότητες τους (Πολυχρονοπούλου,2012).

Τέλος, η σοβαρή νοητική υστέρηση, συνοδεύεται από κάποιες άλλες αναπηρίες, όπως η εγκεφαλική παράλυση κ.α. και ο κύριος σκοπός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, είναι τα άτομα να προσαρμοστούν κοινωνικά σε ένα περιβάλλον το οποίο θα είναι ελεγχόμενο (Πολυχρονοπούλου,2012).

Η νοητική υστέρηση θεωρείται σε αρκετές περιπτώσεις αποτέλεσμα κάποιων

προγεννητικών συνθηκών. Σε αυτές τις περιπτώσεις ανήκουν τα σύνδρομα, τα οποία αναφέρονται σε «ένα σύνολο συμπτωμάτων ή χαρακτηριστικών που εμφανίζονται συγχρόνως και αποτελούν τα καθοριστικά γνωρίσματα μιας δεδομένης ασθένειας ή κατάστασης» (Heward,2011, σ. 98). Μερικά από τα σύνδρομα αυτά, είναι το Σύνδρομο Prader – Willi, το σύνδρομο του εύθραυστου Χ, και το σύνδρομο Williams (Heward,2011) με το οποίο θα ασχοληθούμε στην παρούσα ερευνητική μελέτη.

Στα άτομα με σύνδρομο Williams υπάρχουν κάποια κοινά εξωτερικά χαρακτηριστικά. Ενδεικτικά τα μικρά παιδιά έχουν χαρακτηριστεί ως «γλυκά», με μύτη η οποία είναι μικρή και αναποδογυρισμένη, της οποίας η γέφυρα είναι επίπεδη και λεπτό πηγούνι. Στις μεγαλύτερες ηλικίες, τα χείλη παρουσιάζονται ως «γεμάτα», μεγάλο χαμόγελο, και γεμάτη γέφυρα στη μύτη (Pober, 2010).

Η ανάπτυξη των ατόμων με σύνδρομο Williams, φαίνεται να παρουσιάζει αρκετές καθυστερήσεις όσον αφορά την κατάκτηση κινητικών δεξιοτήτων, αλλά και στις γλωσσικές ικανότητες τους (Pober, 2010).

Όσον αφορά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων με σύνδρομο Williams, φαίνεται πως αυτά σε ορισμένες περιπτώσεις, παρουσιάζουν αντιθέσεις στα γνωρίσματα της προσωπικότητάς τους. Παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως αν και είναι αρκετά φιλικά άτομα, αντιμετωπίζουν δυσκολία στη δημιουργία νέων φίλων. Δεύτερον, δεν φαίνεται να έχουν φόβο σχετικά με την κοινωνικοποίηση τους, αλλά έχουν αγχώδη χαρακτήρα και τρίτον είναι άτομα τα οποία έχουν θετική επίδραση στους γύρω τους, αλλά έχουν μια συμπεριφορά η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί από δυσπροσαρμοστικότητα. Το γεγονός ότι τα άτομα με σύνδρομο Williams έχουν

αυξημένη κοινωνικοποίηση, είναι κάτι το οποίο παραμένει σταθερό στην πορεία των βιβλιογραφίας ανεξαρτήτου ηλικίας ή άλλων παραγόντων όπου αυτή ερευνήθηκε (Järvinen, et al.,2013). Ακόμη θεωρούνται άτομα ιδιαίτεως ενσυναισθητικά (Pober, 2010).

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, οι προαναφερθείσες αναπηρίες εμφανίζουν ανομοιογένεια όσον αφορά τα κοινωνικά και συναισθηματικά χαρακτηριστικά τους. Τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού, παρουσιάζουν ελλείψεις στις κοινωνικές δεξιότητες τους, καθώς έχουν μεγάλη ανάγκη για αποστασιοποίηση από τους υπόλοιπους ανθρώπους, και τάση προς τη μοναχικότητα. Το άτομο «κλείνεται» στον εαυτό του, δείχνοντας αδιαφορία για τα συναισθήματα των γύρω του, αλλά και τα δικά του προσωπικά συναισθήματα. Η παραπάνω συμπεριφορά έρχεται σε μεγάλη αντίθεση με την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των ατόμων με σύνδρομο Williams, τα οποία έχουν έναν αρκετά ενσυναισθητικό χαρακτήρα και μεγάλη ανάγκη για κοινωνικοποίηση. Σε αντίθεση με τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού, έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίζουν και τα δικά τους συναισθήματα, αλλά και των γύρω τους.

1.5. Η συμβολή της μουσικής στα άτομα με νοητική αναπηρία και στα άτομα με διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού

Η μουσική λόγω του συναισθηματικού και μη γλωσσικού της χαρακτήρα, καταφέρνει να ανακόπτει εμπόδια που προέρχονται από τη γλώσσα. Σε περιπτώσεις όπου το άτομο αδυνατεί να εκφραστεί μέσω της γλώσσας, η μουσική έκφραση του δίνει τη δυνατότητα να επικοινωνήσει με εναλλακτικούς τρόπους και να εκφράσει έτσι διαφορετικές πτυχές του χαρακτήρα του (Carlson, 2013).

Ενδιαφέρον αποτελεί το κατά πόσο έχουν την δυνατότητα άτομα με αναπηρία είτε να εκφραστούν μέσω της μουσικής, είτε να μάθουν, να θεραπευτούν κ.ο.κ., καθώς σε πολλές αναπηρίες η γλωσσική επικοινωνία είναι αδύνατη ή πολύ περιορισμένη.

Η σχέση της μουσικής με τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού, φαίνεται να αποδεικνύεται από πάρα πολλές έρευνες, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο μελέτης είτε θεραπευτικές προσεγγίσεις, είτε τρόπους έκφρασης. Ενδεικτικά μπορούμε να παραθέσουμε την έρευνα της Quintin (2019), η οποία αποτελεί μια ανασκόπηση ερευνών οι οποίες μελετούν τη σχέση ανάμεσα στα άτομα με Διαταραχή Φάσματος Αυτισμού και την αντίληψη του μουσικού τόνου, της μουσικής μνήμης και την αναγνώριση των μουσικών συναισθημάτων.

Για την εξασφάλιση της ομαλής συμμετοχής ατόμων με αυτισμό σε μουσικές δράσεις, πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν ορισμένες παράμετροι, που σχετίζονται με τη φύση της αναπηρίας τους. Σημαντική παράμετρος αποτελεί η αντίδραση που έχουν σε διάφορα αισθητηριακά ερεθίσματα. Τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού χωρίζονται σε υπερευαίσθητα και σε υποευαίσθητα. Στην πρώτη περίπτωση, τα άτομα παρουσιάζουν ιδιαίτερη ευαισθησία σε συγκεκριμένους ήχους, αγγίγματα ή αίσθηση υφών, αλλά παρουσιάζουν και επιλεκτικότητα ως προς τις τροφές που θα καταναλώνουν. Αντίθετα, τα άτομα της δεύτερης κατηγορίας, φαίνεται να μην έχουν παρόμοια αισθητηριακή αντίληψη με τους περισσότερους ανθρώπους. Παράδειγμα αποτελεί ο πόνος, τον οποίο φαίνεται να μην τον αντιλαμβάνονται όπως οι περισσότεροι άνθρωποι, κάτι που μεταφράζεται με διαφορετικές συμπεριφορές σε κάθε άτομο. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται συνδυασμός των δύο, με ένα παιδί να μην αντέχει απτικά ερεθίσματα, αλλά να μην ενοχλείται

από πολλούς ήχους (Heward, 2011). Με βάση αυτό λοιπόν, φαίνεται πως το περιβάλλον δράσης του αυτιστικού, θα πρέπει να είναι αισθητηριακά φιλικό ως προς την αναπηρία του. Λόγω της δυσκολίας στην επικοινωνία, τα άτομα με αυτισμό είναι πολύ πιθανόν να βρουν διέξοδο και να εκφραστούν μέσω της μουσικής.

Σχετικά με την νοητική αναπηρία, η Carlson (2013) αναφέρθηκε στην δυνατότητα της μουσικής να ξεπερνάει την αναπηρία ως μια κατάσταση η οποία χρειάζεται επίλυση. Επομένως λοιπόν, σε περιπτώσεις που τα άτομα με νοητική υστέρηση παρουσιάζουν ελλείμματα στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, η μουσική μπορεί να υπερβεί αυτά τα όρια και να δημιουργήσει νέους δρόμους για την εξερεύνηση της επικοινωνίας. Ενδιαφέρουσα είναι η έρευνα του Luck και συνεργάτες (2006) η οποία ερευνά τη συσχέτιση μεταξύ των μουσικών στοιχείων του μουσικοθεραπευτικού αυτοσχεδιασμού και του επιπέδου της νοητικής αναπηρίας μέσω μιας υπολογιστικής μεθόδου ανάλυσης.

Όσον αφορά το σύνδρομο Williams, ένα χαρακτηριστικό το οποίο φαίνεται να υπάρχει σε μεγάλο ποσοστό, είναι η μεγάλη απόλαυση της μουσικής (Pober, 2010). Το σύνδρομο Williams έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον των ερευνητών καθώς το λόγω του συνδρόμου παρουσιάζονται ακουστικές ευαισθησίες, αλλά και δεδομένα τα οποία δείχνουν έντονη μουσική συναισθηματική απόκριση όπως και μεγάλο ενδιαφέρον για αυτήν (Lense et al., 2013).

1.6. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Ο σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας, είναι να μελετήσει τη σχέση ανάμεσα στην μουσική και την κοινωνικό-συναισθηματική ανάπτυξη παιδιών,

εφήβων αλλά και νέων ενηλίκων με νοητικές αναπηρίες και διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού.

Ως επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα του σκοπού αυτού τίθεται τα παρακάτω:

- Ποια είναι τα είδη των μουσικών παρεμβάσεων που χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση των κοινωνικο - συναισθηματικών δεξιοτήτων;
- Σε ποιους τομείς της κοινωνικο-συναισθηματικής ανάπτυξης εστιάζουν οι μουσικές παρεμβάσεις;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ατόμων με νοητικές αναπηρίες και διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού που συμμετέχουν στις μουσικές παρεμβάσεις (π.χ. ηλικία, αναπηρία);
- Διαφοροποιούνται οι μουσικές παρεμβάσεις και ως προς ποια χαρακτηριστικά (π.χ. στοχοθεσία, διάρκεια κλπ);

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μεθοδολογία έρευνας

2.1. Ερευνητική μεθοδολογία

Για την διεξαγωγή μια επιστημονικής εργασίας υπάρχουν αρκετά είδη ερευνητικής μεθοδολογίας, τα οποία είναι διαθέσιμα στον ερευνητή. Στην παρούσα εργασία η ερευνητική μελέτη πραγματοποιείται μέσω της βιβλιογραφικής συστηματικής ανασκόπησης. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση αποτελεί μια ερευνητική μεθοδολογία, η οποία χαρακτηρίζεται θεμελιώδης για την ερευνητική διαδικασία. Με την ανασκόπηση της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας, αντιλαμβάνεται κανείς το τι έχει προηγηθεί στην έρευνα, τα πιθανά κενά τα οποία υπάρχουν και σε τι αξίζει κάποιος να εντρυφήσει (Χiao & Watson, 2019).

Για τη διεξαγωγή μιας συστηματικής ανασκόπησης στη βιβλιογραφική έρευνα, υπάρχουν ορισμένα βήματα τα οποία πρέπει να ακολουθηθούν. Συγκεκριμένα αυτά τα βήματα είναι οκτώ σύμφωνα με τους (Χiao & Watson, 2019) και χρησιμοποιήθηκαν για την παρούσα εργασία:

1. Διατύπωση του ερευνητικού σκοπού
2. Ανάπτυξη και αξιολόγηση του ερευνητικού πρωτοκόλλου
3. Η βιβλιογραφική αναζήτηση
4. «Ξεκαθάρισμα» ερευνών για την επιλογή αυτών που θα συμπεριληφθούν
5. Αξιολόγηση της ποιότητας

6. Εξαγωγή ερευνητικών δεδομένων
7. Η ανάλυση και σύνθεση των δεδομένων
8. Παράθεση των ευρημάτων

2.2. Δείγμα και διεξαγωγή έρευνας

Για την διεξαγωγή μια συστηματικής ανασκόπησης, είναι απαραίτητο να τεθούν κριτήρια επιλεξιμότητας για τις έρευνες που θα συμπεριληφθούν απ' τον ερευνητή. Στην παρούσα έρευνα πρώτο κριτήριο αποτέλεσε η *ημερομηνία δημοσίευσης των άρθρων*, η οποία δεν έπρεπε να είναι πριν από το 2000. Επομένως, έγιναν δεκτές μόνο οι έρευνες όπου πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα μεταξύ του 2000 και του 2021. Ο λόγος όπου επιλέχθηκε αυτό το διάστημα, είναι για την ανασκόπηση της συγκεκριμένης θεματολογίας στην τελευταία εικοσαετία. Στη συνέχεια η *ηλικία των συμμετεχόντων* έπρεπε να κυμαίνεται από τα 2 έως τα 22 έτη, και κάλυπτε το φάσμα της προσχολικής έως και πρώιμης ενήλικης ζωής. Στη συγκεκριμένη περίπτωση υπήρχε ευελιξία, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις οι συμμετέχοντες μπορεί να ξεπερνούσαν κάποιο από τα δύο ηλικιακά όρια, αρκεί να υπήρχε έστω και ένας από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες που να πληρούσε τα κριτήρια εισαγωγής. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελούσε οι συμμετέχοντες να *έχουν νοητική αναπηρία ή/και αυτισμό* και η έρευνα να αφορά τη *μουσική σε άμεση σύνδεση με τις κοινωνικές ή/και συναισθηματικές δεξιότητες* τους. Η *γλώσσα δημοσίευσης των άρθρων* έπρεπε να είναι είτε η ελληνική είτε η αγγλική, αλλά δεν υπήρχε περιορισμός ως προς την χώρα της διεξαγωγής τους.

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της πανδημίας του Covid-

19, επομένως υπήρχαν περιορισμένες δυνατότητες ως προς τον εντοπισμό του μη ψηφιακού υλικού. Η αναζήτηση της συνολικής βιβλιογραφίας της εργασίας ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2021.

Η αναζήτηση των ερευνών πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά, σε ερευνητικές βάσεις δεδομένων όπως: Ebscohost, Mendeley, PubMed, Scopus, Google Scholar, Browzine. Στις βάσεις όπου δινόταν η δυνατότητα, έγινε περιορισμός στο φιλτράρισμα των αποτελεσμάτων, στην ημερομηνία των άρθρων, η οποία έπρεπε να είναι από το 2000 κι έπειτα και στην ταξινόμηση με βάση την πιο πρόσφατη έρευνα, προς την παλαιότερη.

Σχετικά με τις λέξεις κλειδιά, αυτές ήταν, ενδεικτικά, είτε ξεχωριστά είτε σε συνδυασμό οι : *music, music therapy, music education, social skills, emotional skills, emotional development, social development, emotion recognition, facial emotion recognition, empathy, Williams syndrome, autism, intellectual disability, mental retardation*. Σε πολλές περιπτώσεις συνδυαστικής χρήσης των λέξεων αυτών, έγινε χρήση του AND για παράδειγμα : *music AND emotional development κ.ο.κ.*

Όσον αφορά τα ευρήματα της αναζήτησης και την τελική διαδικασία επιλογής ακολουθήθηκε η διαδικασία που περιγράφουν οι Xiao και Watson (2019) παραπάνω και αναλύεται παρακάτω. Αρχικά, έγινε ο προσδιορισμός του ερευνητικού σκοπού, και η ανάπτυξη του ερευνητικού πρωτόκολλου, το οποίο συμπεριλάμβανε τα κριτήρια επιλογής και απόκλισης ερευνών κλ.π. Στη συνέχεια, η αναζήτηση της βιβλιογραφίας έδωσε 103 αποτελέσματα, τα οποία προέκυψαν μόνο από τον τίτλο της εργασίας και επιλέχθηκαν για περαιτέρω ανάγνωση. Με το επόμενο βήμα, που συμπεριλάμβανε την ανάγνωση της περίληψης οι έρευνες

περιορίστηκαν στις 21 από τις οποίες 21, συμπεριλήφθηκαν οι τελικές 17, έπειτα από την ανάγνωση του κειμένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Αποτελέσματα

3.1 Γενικά χαρακτηριστικά των ερευνών

Στον παρακάτω πίνακα γίνεται αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά των ερευνών της παρούσας μελέτης. Πιο συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά τα οποία παρουσιάζονται είναι: α) το περιοδικό δημοσίευσης της έρευνας, β) η ονομασία της έρευνας, γ) το έτος δημοσίευσης, δ) τα ονόματα των συγγραφέων, ε) οι ηλικίες των συμμετεχόντων, στ) η αναπηρία των συμμετεχόντων, η) το είδος της έρευνας . Η κατάταξη των ερευνών έγινε με αύξουσα σειρά με βάση την χρονολογία δημοσίευσης.

A/A	Τίτλος περιοδικού	Τίτλος Άρθρου	Έτος Δημοσίευσης	Ονόματα συγγραφέων	Ηλικία	Αναπηρία	Αριθμός συμμετεχόντων	Μεθοδολογία
1	Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities	Role of music therapy in social skills development in children with moderate intellectual disability	2000	Duffy, B., & Fuller, R.	5-10 ετών	Μέτρια Νοητική αναπηρία	31 -ομάδα ελέγχου -συμμετέχοντες με μέτρια νοητική	Μουσική παρέμβαση
2	Music Therapy Perspectives	The Use of Prescriptive Therapeutic Songs in a Home-Based Environment to Promote social skills acquisition in children with Autism: Three cases study	2004	Pasiali, V.	2-8 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας έως ήπιας διαταραχής	3	Μουσική παρέμβαση
3	Journal of Music Therapy	The effect of background music and song texts on the emotional understanding of children with autism.	2009	Katagiri, J.	9-15 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	12	Μουσική παρέμβαση
4	Autism	Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism	2009	Kim, J., Wigram, T., & Gold, C.	3-5 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	10	Μουσική παρέμβαση

		in improvisational music therapy						
5	Autism	Increasing social responsiveness in a child with autism: A comparison of music and non-music interventions	2010	Finnigan, E., & Starr, E.	3 ετών και 8 μηνών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας	1	Μουσική παρέμβαση
6	Journal of Autism and Developmental Disorders	Emotion perception in music in high-functioning adolescents with Autism Spectrum Disorders	2011	Quintin, E. M., Bhatara, A., Poissant, H., Fombonne, E., & Levitin, D. J.	9-19 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας	52 -26 στο φάσμα του αυτισμού -26 τυπικής ανάπτυξης	Ποσοτική έρευνα
7	Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities	Musicality Correlates With Sociability and Emotionality in Williams Syndrome	2013	Ng, R., Lai, P., Levitin, D. J., & Bellugi, U.	16.3–52.3 ετών	Σύνδρομο Williams	74	Ποσοτική έρευνα
8	Approaches: Music Therapy & Special Music Education	Stepping into the Spotlight: Collaborative Efforts towards Musical Participation	2014	Rickson, D.	12-18 ετών	Βαριά νοητική αναπηρία	11	Ποιοτική έρευνα
9	Frontiers in neuroscience	Intact brain processing of musical emotions in	2014	Gebauer, L., Skewes, J., Westphael, G.,	19-41 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	39 -19 άτομα στο φάσμα του	Ποσοτική έρευνα

		autism spectrum disorder, but more cognitive load and arousal in happy vs. sad music		Heaton, P., & Vuust, P.		υψηλής λειτουργικότητας	αυτισμού -20 άτομα τυπικής ανάπτυξης	
10	Autism	Bill is now singing”: Joint engagement and the emergence of social communication of three young children with autism	2015	Vaiouli, P., Grimmet, K., & Ruich, L. J.	5-7 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	3	Μουσική παρέμβαση
11	Developmental psychobiology	Social functioning and autonomic nervous system sensitivity across vocal and musical emotion in Williams syndrome and autism spectrum disorder.	2016	Järvinen, A., Ng, R., Crivelli, D., Neumann, D., Arnold, A. J., Woo-VonHoogenstyn, N., Lai, P., Trauner, D., & Bellugi, U.	7,5- 13,9 ετών	Διαταραχή φάσματος αυτισμού και Σύνδρομο Williams	49 -12 άτομα με σύνδρομο Williams -17 άτομα με διαταραχή φάσματος αυτισμού -20 άτομα τυπικής ανάπτυξης	Ποσοτική έρευνα
12	Journal of Music Therapy	The influence of music on facial emotion recognition in children with autism spectrum disorder and neurotypical children.	2017	Brown L. S.	6-13 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	50 -30 άτομα τυπικής ανάπτυξης -20 άτομα με διαταραχή φάσματος αυτισμού	Ποσοτική έρευνα

13	Journal of Intellectual Disabilities	A preliminary investigation of a school-based musical theater intervention program for children with intellectual disabilities	2018	Zyga, O., Russ, S. W., Meeker, H., & Kirk, J.	6-18 ετών	Νοητική υστέρηση	74	Μουσική παρέμβαση
14	Nordic Journal of Music Therapy	Development of vocal communication in children with autism spectrum disorder during improvisational music therapy.	2019	Salomon-Gimmon, M., & Elefant, C.	6-12 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας	52	Μουσική παρέμβαση
15	Egyptian Journal of Neurology, Psychiatry and Neurosurgery	Music therapy as a therapeutic tool in improving the social skills of autistic children.	2019	Bharathi, G., Venugopal, A., & Vellingiri, B.	6-12 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	4	Μουσική παρέμβαση
16	Research in Developmental Disabilities	Hearing the feeling: Auditory emotion perception in Williams syndrome.	2020	Heaton, P., Ridley, E., Makhmood, S., & Riby, D. M.	4-16 ετών	Σύνδρομο Williams	52	Ποσοτική έρευνα

17	Journal of Autism and Developmental Disorders	Effects of Emotional Music on Facial Emotion Recognition in Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)	2021	Wagener, G. L., Berning, M., Costa, A. P., Steffgen, G., & Melzer, A.	9-14 ετών	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	46 -28 παιδιά τυπικής ανάπτυξης -18 παιδιά στο φάσμα του αυτισμού	Ποσοτική έρευνα
----	---	--	------	---	-----------	-----------------------------	---	-----------------

Πίνακας 2: Γενικά χαρακτηριστικά των ερευνών

Με βάση τα δεδομένα του παραπάνω πίνακα, προκύπτουν τα παρακάτω στοιχεία: οι έρευνες στο σύνολο τους είναι 17. Από τις 17 αυτές έρευνες, οι πέντε (29%) διεξήχθησαν στην δεκαετία 2000 με 2010. Στην πενταετία 2000 με 2005 πραγματοποιήθηκαν δύο έρευνες και στην πενταετία 2006 με 2010 πραγματοποιήθηκαν τρεις έρευνες. Οι υπόλοιπες 12 έρευνες (71% επί του συνόλου) έχουν πραγματοποιηθεί στην δεκαετία 2011 με 2021. Στην πενταετία 2011 με 2016 πραγματοποιήθηκαν έξι έρευνες, ενώ και την επόμενη πενταετία πραγματοποιήθηκαν 6 αντίστοιχα. Η πλειοψηφία των ερευνών, έχει πραγματοποιηθεί στην δεκαετία 2011-2021.

Ορισμένα από τα υπόλοιπα στοιχεία των ερευνών, αποτελούν οι ηλικίες των συμμετεχόντων οι οποίες κυμαίνονται από τα 2 έως τα 52 έτη. Αν και η ηλικία των 52 ετών δεν τοποθετείται στο ηλικιακό φάσμα που εμπίπτει στην παιδική και εφηβική ή μετεφηβική ηλικία, η έρευνα συμπεριλαμβάνεται στην παρούσα ανασκόπηση. Αυτό συμβαίνει καθώς για την επιλογή μια έρευνας, αρκεί η ύπαρξη έστω και ενός συμμετέχοντα που να πληροί τα ηλικιακά κριτήρια. Ο αριθμός των συμμετεχόντων κυμαίνεται από 1 έως 74 άτομα και οι τέσσερις έρευνες, είχαν δύο ομάδες παρέμβασης, με ομάδα ελέγχου και ομάδα ατόμων με αναπηρία.

Πέρα από τη διαταραχή φάσματος αυτισμού, συμπεριλαμβάνεται η νοητική αναπηρία και το σύνδρομο Williams. Πιο αναλυτικά, από τις 17 έρευνες, οι 11 αφορούν αποκλειστικά το φάσμα του αυτισμού, δηλαδή σε ποσοστό 61% και άρα πλειοψηφούν. Μια από τις έρευνες, αφορά δυο αναπηρίες, δηλαδή την διαταραχή φάσματος αυτισμού και το σύνδρομο Williams, και απ' τις υπόλοιπες έρευνες οι 3 είναι σχετικές με τη νοητική αναπηρία και οι δύο με το σύνδρομο Williams.

Σε ορισμένες από τις έρευνες, υπάρχει περαιτέρω χαρακτηρισμός της αναπηρίας. Συγκεκριμένα από το σύνολο των ερευνών της που αφορούν τη νοητική υστέρηση, η μια αφορά μέτρια νοητική υστέρηση ενώ η άλλη βαριά νοητική αναπηρία. Από το σύνολο των ερευνών για τη διαταραχή φάσματος αυτισμού, οι δυο αφορούν αυτισμό χαμηλής λειτουργικότητας, οι δύο αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και η μια σχετίζεται με αυτισμό που κυμαίνεται από υψηλή έως ήπια λειτουργικότητα.

3.2 Μεθοδολογία ερευνών

Ο παρακάτω πίνακας κατηγοριοποιεί τις έρευνες με βάση τη μεθοδολογία και την αναπηρία.

A/A	Τίτλος Άρθρου	Μεθοδολογία	Αναπηρία
1	Role of music therapy in social skills development in children with moderate intellectual disability	Μουσική παρέμβαση	Μέτρια Νοητική αναπηρία
2	The Use of Prescriptive Therapeutic Songs in a Home-Based Environment to Promote social skills acquisition in children with Autism: Three cases study	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας έως ήπιας διαταραχής
3	The effect of background music and song texts on the emotional understanding of children with autism.	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού
4	Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism in improvisational music therapy	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού
5	Increasing social responsiveness in a child with autism: A comparison of music and non-music interventions	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας
6	Emotion perception in music in high-functioning adolescents with Autism Spectrum Disorders	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας
7	Musicality Correlates With Sociability and Emotionality in Williams Syndrome	Ποσοτική έρευνα	Σύνδρομο Williams

8	Stepping into the Spotlight: Collaborative Efforts towards Musical Participation	Ποιοτική έρευνα	Βαριές νοητικές αναπηρίες
9	Intact brain processing of musical emotions in autism spectrum disorder, but more cognitive load and arousal in happy vs. sad music	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας
10	Bill is now singing”: Joint engagement and the emergence of social communication of three young children with autism	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού
11	Social functioning and autonomic nervous system sensitivity across vocal and musical emotion in Williams syndrome and autism spectrum disorder.	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος αυτισμού και Σύνδρομο Williams
12	The influence of music on facial emotion recognition in children with autism spectrum disorder and neurotypical children.	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού
13	A preliminary investigation of a school-based musical theater intervention program for children with intellectual disabilities	Μουσική παρέμβαση	Νοητική υστέρηση
14	Development of vocal communication in children with autism spectrum disorder during improvisational music therapy.	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας
15	Music therapy as a therapeutic tool in improving the social skills of autistic children.	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού
16	Hearing the feeling: Auditory emotion perception in Williams syndrome.	Ποσοτική έρευνα	Σύνδρομο Williams
17	Effects of Emotional Music on Facial Emotion Recognition in Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού

Πίνακας 3: Μεθοδολογία ερευνών

Τα είδη των μεθοδολογιών διαχωρίζουν τις έρευνες σε δύο κατηγορίες. Αυτές που αφορούν μουσικές ή και μουσικοθεραπευτικές παρεμβάσεις και αυτές που είναι ποιοτικές ή ποσοτικές έρευνες. Όσον αφορά τις έρευνες που σχετίζονται με το φάσμα του αυτισμού, αυτές είναι στο σύνολο τους 12. Σε αυτές τις 12 οι 7

ήταν μουσικό - παρεμβατικές και οι 5 Ποιοτικές ή ποσοτικές έρευνες. Όσον αφορά το σύνδρομο Williams οι έρευνες ήταν στο σύνολο τους ποσοτικές. Τέλος, σχετικά με τη νοητική υστέρηση οι θεραπευτικές παρεμβάσεις ήταν 2 ενώ υπήρχε μία ποσοτική έρευνα. Επομένως η πλειοψηφία της μεθοδολογίας των ερευνών, αφορούσε έρευνες σχετικές με κάποια μουσική παρέμβαση.

3.3 Χαρακτηριστικά μεθοδολογίας ερευνών

Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε μεθοδολογίας των ερευνών που συμπεριλήφθησαν στην εργασία. Για την καλύτερη κατανόηση τους, οι έρευνες χωρίστηκαν με βάση το είδος τους δηλαδή σε μουσικές παρεμβάσεις και ποιοτικές/ποσοτικές έρευνες. Επομένως ακολουθούν δυο πίνακες όπου στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι μουσικές παρεμβάσεις με χαρακτηριστικά όπως η αναπηρία, ο τομέας παρέμβασης, η ηλικία, η μεθοδολογία, η στοχοθεσία, η χρονική διάρκεια, ο αριθμός συμμετεχόντων και η τοποθεσία παρέμβασης. Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται οι ποσοτικές/ποιοτικές έρευνες με αντίστοιχα χαρακτηριστικά.

A/A	Τίτλος Άρθρου	Αναπηρία	Τομέας παρέμβασης	Ηλικία	Μεθοδολογία	Στοχοθεσία	Χρονική διάρκεια	Αριθμός συμμετεχόντων	Τοποθεσία παρέμβασης
1	Role of music therapy in social skills development in children with moderate intellectual disability	Μέτρια Νοητική αναπηρία	Κοινωνικές δεξιότητες: -Εναλλαγή σειράς -μίμηση -έκφραση -οπτική επαφή -Εκκίνηση κάποιων κοινωνικών συναναστροφής	5-10 ετών	-Τεστ αξιολόγησης κοινωνικών δεξιοτήτων πριν και μετά την παρέμβαση Δύο ταυτόχρονα προγράμματα: -music therapy social skills group programme (MP) Κασέτα με προηχογραφημένη μουσική διάρκειας τριάντα λεπτών, με μίξη κομματιών κλασσικής μουσικής και πρωτότυπων κομματιών - non-music social skills control group programme (NMP) Πανομοιότυπο με το μουσικό πρόγραμμα με διάκριση στις μη μουσικές δραστηριότητες, οι οποίες αντικαταστάθηκαν από μουσικά στοιχεία -Ερωτηματολόγιο αξιολόγησης μετά την περίοδο παρέμβασης	Η επίδραση της μουσικοθεραπείας στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων, αλλά και η αξιολόγηση της μουσικής ως συνιστώσα.	8 εβδομάδες – 30’ συνεδρίες για δυο φορές την εβδομάδα	31 -ομάδα ελέγχου -ομάδα παρέμβασης	Τέσσερα κέντρα ημέρας νοητικής αναπηρίας.
2	The Use of Prescriptive Therapeutic Songs in a	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού	Κοινωνικές δεξιότητες: -διακοπή μη επιτρεπτών ήχων σε κοινωνικές περιστάσεις	2-8 ετών	ABAB Reversal design: Α)το πρώτο και το τρίτο μέρος της έρευνας αντιπροσωπεύουν την	Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των θεραπευτικών	14 ημέρες -7 ημέρες για κάθε φάση της	3	Οικία

	Home-Based Environment to Promote social skills acquisition in children with Autism: Three cases study	υψηλής λειτουργικότητας έως ήπιας διαταραχής	-ορθή χρήση ορισμένων πραγμάτων του σπιτιού - σωστή συμπεριφορά στον χώρο της κουζίνας		«βασική» κατάσταση Β)Το δεύτερο και το τέταρτο μέρος της, αντιπροσωπεύουν το θεραπευτικό μέρος. Υπάρχει λοιπόν μια εναλλαγή στα στάδια Θεραπευτικό στάδιο: -Εξατομικευμένη δημιουργία τραγουδιών για τρία παιδιά με αυτισμό, με βάση τις κοινωνικές ιστορίες. Έγινε προσαρμογή στον τόνο ενός αγαπημένου τραγουδιού του παιδιού. -Θεραπευτικές συνεδρίες 15 λεπτών -Τρείς μουσικοθεραπευτικές εφαρμογές: 1.Ακουστική διαδικασία 2. ρυθμικό παίξιμο οργάνων 3. Τραγούδι	μουσικών κομματιών σε παιδιά με αυτισμό, στο περιβάλλον του σπιτιού	έρευνας		
3	The effect of background music and song texts on the emotional understanding of children with autism.	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού	Συναισθηματικές δεξιότητες: Συναισθηματική κατανόηση: -Χαρά -Λύπη -Θυμός -Φόβος	9-15 ετών	2 Θεραπευτικές συνθήκες: <i>Παρασκηνιακή μουσική</i> -Ηχογραφημένη παρασκηνιακή αυτοσχεδιαστική μουσική πιάνου με βάση τέσσερα βασικά συναισθήματα (χαρά, λύπη, θυμός, φόβος), όπου παιζόταν κατά την διάρκεια των λεκτικών οδηγιών για κάθε συναίσθημα <i>Τραγούδια</i>	Να εξεταστεί το πώς επιδρά η παρασκηνιακή μουσική αλλά και οι στίχοι των τραγουδιών αναφορικά με την δυνατότητα της εκμάθησης της συναισθηματικής κατανόησης σε παιδιά στο φάσμα	8 εξατομικευμένες συνεδρίες, 30', δύο φορές την εβδομάδα	12	Σε ειδικό χώρο του σχολείου ή στο σπίτι των συμμετεχόντων

				<p>-Ενεργητικό τραγούδι για τη διδασκαλία των τραγουδιών – στίχοι βασισμένοι στο σενάριο και μουσική από τους μελετητές.</p> <p>-Επιπλέον χρήση παιδικών ιαπωνικών κατάλληλα για διδασκαλία συναισθημάτων</p> <p>2 συνθήκες ελέγχου</p> <p><i>Χωρίς συνθήκη ελέγχου επαφής.</i></p> <p>-Τα συναισθήματα δε διδάσκονταν κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων</p> <p><i>Με συνθήκη ελέγχου επαφής.</i></p> <p>-Με χρήση λεκτικών οδηγιών και διδακτικών τεχνικών από το «Teaching Children with Autism to Mind-Read»</p> <p>Εξαρτημένες μεταβλητές:</p> <p>1.Αποκωδικοποίηση συναισθημάτων</p> <p>2.Κωδικοποίηση συναισθημάτων</p> <p>Πραγματοποίηση τεστ πριν και μετά τις παρεμβάσεις με:</p> <p>A)Δυνατότητα αναγνώρισης της έκφρασης των συναισθημάτων που εμφανίζονται στο πρόσωπο μέσα από φωτογραφίες</p>	του αυτισμού.			
--	--	--	--	---	---------------	--	--	--

					<p>Β)Δυνατότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων του προσώπου μέσω ζωγραφιών</p> <p>Γ)Δυνατότητα για αναγνώριση συναισθημάτων που προκαλούνται από συγκεκριμένες καταστάσεις, μέσα από εικόνες</p> <p>Δ)Αναγνώριση των συναισθημάτων που έχουν τα πρόσωπα των συμμετεχόντων (Σε κάθε περίπτωση συναισθήματος υπήρχε διαφοροποίηση στη σειρά που εφαρμόζονταν)</p>				
4	Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism in improvisational music therapy	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού	Κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες: -Χαρά -Συναισθηματικός συγχρονισμός -Εκκίνηση κάποιας αλληλεπίδρασης -Σωστή ανταπόκριση -Καμία ανταπόκριση	3-5 ετών	<p>-Έγιναν συγκρίσεις σε θεραπείες ίσης διάρκειας συνεδριών μουσικοθεραπείας και θεραπείας μέσω παιχνιδιού οι οποίες εναλλάσσονταν – μια βδομάδα κενό ανάμεσα στις παρεμβάσεις- 12 εβδομάδες η καθεμία</p> <p>-Σε κάθε συνεδρία υπήρχε διαφορετικός θεραπευτής</p> <p>-Τα παιδιά χωρίστηκαν σε δύο γκρουπ. Σε αυτά που εφαρμόζονταν:</p> <p>Α) Πρώτα η μουσικοθεραπεία,</p> <p>Β)Πρώτα η θεραπεία μέσω παιχνιδιού</p>	<p>Η έρευνα αυτή είχε ως στόχο να συγκρίνει τις επιπτώσεις δύο διαφορετικών μεθόδων – της μουσικοθεραπείας και της θεραπείας μέσω παιχνιδιού. Επιπλέον, να εξεταστεί η ανταπόκριση στο μουσικό πλαίσιο – με και χωρίς καθοδήγηση- συγκριτικά με ένα μη μουσικό περιβάλλον –με</p>	24 εβδομάδες	10	Department of Child and Adolescent Psychiatry at Seoul National University Hospital (SNUH)

					<p>-Οι συνεδρίες χωρίστηκαν σε δύο μέρη: A) χωρίς καθοδήγηση-έμφαση στο τι θέλει το παιδί B) με καθοδήγηση – έμφαση στο τι θέλει ο θεραπευτής</p> <p>-Προσαρμογή της συνεδρίας μεταξύ άλλων στο επίπεδο αισθητηριακής ανοχής του εκάστοτε συμμετέχοντα</p>	και χωρίς καθοδήγηση.			
5	Increasing social responsiveness in a child with autism:A comparison of music and non-music interventions	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας	Κοινωνικές δεξιότητες: <i>Συμπεριφορές κοινωνικής ανταπόκρισης:</i> -Βλεμματική επαφή -Μίμηση -Εναλλαγή σειράς <i>Συμπεριφοράς κοινωνικής αποφυγής:</i> -Σπρώξιμο του παιχνιδιού μακριά -Απομάκρυνση	3 ετών και 8 μηνών	<p>Η διαδικασία είχε 4 φάσεις: -Baseline phase (A) -Alternating phase (B) -Phase (C) -Follow-up (D)</p> <p>2 είδη παρεμβάσεων: α)μουσική β)μη μουσική</p> <p><u>Α)Μουσική παρέμβαση:</u> -Χρήση κιθάρας από τον θεραπευτή για συνοδεία των τραγουδιών -Κατά τη διάρκεια των μουσικών παρεμβάσεων τραγουδήθηκαν οικείες μελωδίες με λόγια κατάλληλα για το εκάστοτε παιχνίδι που</p>	Μελέτη της μουσικοθεραπείας σε σύγκριση με μια μη μουσική παρέμβαση ως προς την επίπτωση της στην κοινωνική ανταπόκριση και αποφευκτικές συμπεριφορές Παιδιού προσχολικής ηλικίας που εμπίπτει στο φάσμα του αυτισμού.	2 μήνες -4 φορές την εβδομάδα -15 λεπτά/29 συνεδρίες	1	2 φορές την εβδομάδα στο νηπιαγωγείο σε συγκεκριμένη αίθουσα Οι εναπομείνουσες δύο συνεδρίες στο σαλόνι του σπιτιού του παιδιού

					<p>χρησιμοποιούνταν</p> <p><u>Β) Μη μουσική παρέμβαση</u></p> <p>-5 πλαστικά ζώα της φάρμας, πολύχρωμα φλιτζάνια και δύο πλαστικές μαράκες</p> <p>-Σενάρια με χρήση λέξεων παρόμοιων με αυτές που χρησιμοποιήθηκαν στις μελωδίες των μουσικών παρεμβάσεων</p>				
6	Bill is now singing": Joint engagement and the emergence of social communication of three young children with autism	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού	Κοινωνικές δεξιότητες: -εστίαση σε πρόσωπα -ανταπόκριση στην από κοινού προσοχή -έναρξη της κοινής προσοχής	5-7 ετών	<p><i>Συλλογή δεδομένων</i></p> <p>Η συλλογή των βασικών δεδομένων των τριών παιδιών έγινε σε τρεις με πέντε συνεδρίες για τους συμμετέχοντες. Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης, δεν υπήρξε μουσική παρέμβαση.</p> <p>-Ποιοτική φάση δεδομένων (1-8 εβδομάδα)</p> <p>-Ποσοτική και ποιοτική συλλογή δεδομένων(9-14 εβδομάδα)</p> <p>-Ποσοτική και ποιοτική συλλογή δεδομένων(14- 24 εβδομάδα)</p>	<p>Ο σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν διττός:</p> <p>1.Η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των μουσικών παρεμβάσεων στην κοινή συμμετοχή τριών παιδιών προσχολικής ηλικίας με αυτισμό</p> <p>2. Η διερεύνηση απόψεων γονέων και δασκάλων για τις εμπειρίες που έχουν αποκομίσει ύστερα από την χρήση της</p>	9 μήνες	3	Δωμάτιο μουσικής του σχολείου

				<p>-Ποσοτική συλλογή δεδομένων (28 εβδομάδα)</p> <p><i>Μουσική παρέμβαση</i></p> <p>-Κάθε μουσική παρέμβαση ήταν εξατομικευμένη. Και είχε διάρκεια περίπου τριάντα λεπτών στο δωμάτιο μουσικής του σχολείου.</p> <p>-Οι μουσικές δραστηριότητες της μουσικοθεραπείας αποτελούνταν από δραστηριότητες κατάλληλες ως προς την ηλικία, την καταλληλότητα των τραγουδιών της ορχηστρικής (instrumental) μουσικής και μικρές αυτοσχεδιαστικές ρίμες με σκοπό την προώθηση της επικοινωνίας ανάμεσα στον θεραπευτή και τον θεραπευόμενο.</p> <p>-Μερικά από τα μουσικά όργανα ήταν: πλήκτρα(βασικό όργανο του θεραπευτή), τρίγωνα, μαράκες, ξυλόφωνο κ.α..</p> <p>-Τα μέρη της συνεδρίας ήταν:</p> <p>A)τραγούδι καλωσορίσματος</p> <p>B) παιδοκεντρικό μέρος</p>	<p>μουσικής σαν μέσο κοινωνικής επικοινωνίας μέσω ποιοτικής έρευνας</p>			
--	--	--	--	---	---	--	--	--

					Γ) ενηλικοκεντρικό μέρος Δ) τραγούδι αποχαιρετισμού				
7	A preliminary investigation of a school-based musical theater intervention program for children with intellectual disabilities	Νοητική υστέρηση	Κοινωνικές δεξιότητες και συναισθηματικές δεξιότητες -Βλεμματική επαφή -Εναλλαγή σειράς -Συνεργατική μάθησης -Ανταπόκριση -κοινωνική ευαισθητοποίηση -Αυτοπεποίθηση -Ευελιξία συμβολικότητα -Συναισθηματική κατανόηση	6-18 ετών	-4 εβδομάδες, 2/εβδομάδα, 30-45' η δράση -Οι ικανότητες του εκάστοτε μαθητή μετρήθηκαν σε δύο χρονικά σημεία της έρευνας – την αρχή και το τέλος της - Κατά τη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος οι μαθητές χρησιμοποιούν τη φαντασία τους, συνεργάζονται κάτω από ένα πλαίσιο εφαρμογής πολλών τεχνικών και μάθησης αλλά και θεατρικής αγωγής. -Τα «μαθήματα» αποτελούνται από τις τρεις τέχνες που υπάρχουν σε μια μουσικοθεατρική παράσταση 1)μουσική/τραγούδι 2)χορός/κίνηση 3)θέατρο/μίμηση Η διδασκαλία αφορά: 1.Εκτέλεση τραγουδιών και σκηνών για τους μαθητές 2. Διδασκαλία και πρόβα	Η βελτίωση των κοινωνικών συνδέσεων των μαθητών, η συναισθηματική τους κατανόηση, και η βελτίωση τους σε λοιπούς ακαδημαϊκούς τομείς με σκοπό την διεύρυνση της χρήσης τέτοιων προγραμμάτων.	Ένα έτος	74	Αίθουσα της τάξης ή χώρος σχολείου

					<p>τραγουδιών σκηνών κλ.π. 3.Ομαδική συζήτηση για την ιστορία, τα τραγούδια ή τους χαρακτήρες με εξατομικευμένο χαρακτήρα</p> <p>-Υπάρχει μεγάλη ευελιξία όσον αφορά τη συμμετοχή και την επιλογή του τι θέλει να κάνει ο κάθε συμμετέχοντας</p>				
8	Music therapy as a therapeutic tool in improving the social skills of autistic children.	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας	<p>Κοινωνικές δεξιότητες:</p> <p>-κατανόηση/οπτική -εκκίνηση αλληλεπιδράσεων -ανταπόκριση σε πρωτοβουλίες για εκκίνηση αλληλεπιδράσεων -διατήρηση αλληλεπιδράσεων</p>	6-12 ετών	<p>TRIAD Special Skills Assessment (TSSA):</p> <p>-pre-test, -post-test, - follow-up έρευνα</p> <p><i>Δυο ενεργητικές ομάδες μουσικοθεραπευτικής παρέμβασης:</i></p> <p>-Ενεργητική συμμετοχή στο τραγούδι, τον χορό και το παιχνίδι με μουσικά όργανα κατά το άκουσμα της μουσικής(μέθοδος Orff)</p> <p><i>Παθητικό μουσικοθεραπευτικό πρόγραμμα παρέμβασης:</i></p> <p>Έλαβε μουσικοθεραπεία χωρίς αλληλεπίδραση, μόνο με το άκουσμα μουσικής</p>	Μελέτης της επίπτωσης μια παρέμβασης που αφορά την μουσικοθεραπεία στην βελτίωση κοινωνικών δεξιοτήτων σε παιδιά με αυτισμό	1 εβδομάδα	52	Πόλη του Coimbatore

					-Μετά το περάς του ακούσματος, η ομάδα παρακολουθούνταν αθόρυβα για 10 λεπτά				
9	Development of vocal communication in children with autism spectrum disorder during improvisational music therapy.	Διαταραχή ή φάσματος Αυτισμού	Κοινωνικές δεξιότητες -Λεκτική επικοινωνία	6-12 ετών	-Ανάλυση βίντεο και σημειώσεις των θεραπειών -2 παιδιά έκαναν μια συνεδρία ανά εβδομάδα και τα υπόλοιπα δυο τρεις ανά εβδομάδα στην παγκόσμια έρευνα -2 θεραπευτές ο καθένας με δύο παιδιά ένα από κάθε ένα από τα δύο γκρουπ παρέμβασης -Ανάλυση μιας θεραπευτικής συνεδρίας κάθε μήνα για πέντε μήνες σε σύνολο 20 θεραπευτικών συνεδριών -30λεπτη διάρκεια συνεδριών -Εξειδικευμένοι θεραπευτές που ακολουθούσαν τις αρχές της IMT(improvisational music therapy) για τη θεραπευτική μεθοδολογία που θα ακολουθούσαν	Φωνητική επικοινωνία σε παιδιά με αυτισμό μέσω αυτοσχεδιαστικής μουσικοθεραπείας	5 μήνες	4	-

Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά μουσικών παρεμβάσεων

Σύμφωνα με τα δεδομένα που παρατίθενται παραπάνω οι παρεμβάσεις πραγματοποιούνται σε ποσοστό 67% (6 από τις 9) σε κοινωνικές δεξιότητες, 11% (1 από τις 9) στις συναισθηματικές δεξιότητες, ενώ το 22% (2 από τις 9) αφορά μεικτά τις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες. Όσον αφορά τις αναπηρίες, στην νοητική αναπηρία, υπάρχουν 2 έρευνες, εκ των οποίων η μια αφορά τις κοινωνικές δεξιότητες ενώ η άλλη τις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες. Η πλειοψηφία των παρεμβάσεων, πραγματοποιήθηκε σε άτομα με διαταραχή φάσματος αυτισμού, δηλαδή το 78% των ερευνών (7 από τις 9) και οι τομείς παρέμβασης στις πέντε έρευνες οι κοινωνικές δεξιότητες, σε μια οι συναισθηματικές και στην τελευταία σε κοινωνικές και συναισθηματικές μαζί.

Σχετικά με τους συμμετέχοντες, από τις 9 έρευνες μόνο μια περιλαμβάνει στο δείγμα της ομάδα ελέγχου, δηλαδή το 11%.

Σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθείται, το 89% των ερευνών (8 από τις 9) αφορά παρεμβάσεις μουσικοθεραπείας, ενώ η μια είναι παρέμβαση μέσω της τέχνης και συγκεκριμένα μουσικοθεατρικής παράστασης.

Αναλυτικότερα, οι μουσικοθεραπευτικές έρευνες είναι αυτές των Duffy και Fuller (2000), της Pasiali (2004), των Kim και συνεργατών (2009), Finnigan και Starr (2010), Vaiouli και συνεργατών (2015), Salomon-Gimmon και Elefant (2019), Bharathi και συνεργατών (2019). Σε αυτές τις έρευνες υπάρχει με διαφοροποιημένο τρόπο στην καθημία, κάποια εφαρμογή μουσικής θεραπείας.

Παραδείγματος χάριν στην έρευνα των Duffy και Fuller(2000), γίνεται χρήση μιας κασέτας με προ-ηχογραφημένα κομμάτια κλασικής μουσικής και πρωτότυπων

κομματιών. Στην έρευνα της Pasiali (2004) γίνεται χρήση θεραπευτικών τραγουδιών, στην έρευνα των Finnigan και Starr (2010) ο θεραπευτής χρησιμοποίησε κιθάρα, ενώ στην έρευνα με αριθμό Salomon-Gimmon και Elefant (2019), έγινε χρήση του τραγουδιού και διαφόρων μουσικών οργάνων.

Η έρευνα που αποτελεί εξαίρεση εφαρμόζοντας παρέμβαση με μεθοδολογία της, τη μουσικοθεατρική παράσταση είναι αυτή των Zyga και συνεργατών (2018) η οποία έχει στόχο της την βελτίωση κοινωνικών δεξιοτήτων ατόμων με νοητικές αναπηρίες.

Στις μουσικές παρεμβάσεις, δεν υπάρχει έρευνα που να εφαρμόζει κάποια παρέμβαση σε άτομα με σύνδρομο Williams.

A/A	Τίτλος άρθρου	Αναπηρία	Τομέας παρέμβασης	Ηλικία συμμετεχόντων	Μεθοδολογία	Στοχοθεσία	Χρονική διάρκεια	Αριθμός συμμετεχόντων	Τοποθεσία παρέμβασης
1	Emotion perception in music in high-functioning adolescents with Autism Spectrum Disorders	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας	Συναισθηματικές δεξιότητες: Αναγνώριση συναισθημάτων -Χαρά -Λύπη -Φόβος -Γαλήνη	9-19 ετών	-Οι συγγραφείς δημιούργησαν μουσική εργασία για αναγνώριση και κατηγοριοποίηση συναισθημάτων -20 μουσικά κλιπ (5 για κάθε συναίσθημα) 2 ομάδες: -Ομάδα ατόμων τυπικής ανάπτυξης -Ομάδα ατόμων με διαταραχή στο φάσμα του αυτισμού Πριν την έρευνα: -ζητήθηκε η αναγνώριση των συναισθημάτων 4 προσώπων με τα συναισθήματα της: 1.χαράς 2.λύπης 3.Φόβου 4.Γαλήνης Κατά τη διάρκεια της έρευνας: -Έκθεση σε μουσικό κομμάτι -7 δευτερόλεπτα μετά από την έκθεση στο μουσικό κομμάτι οι συμμετέχοντες επέλεξαν με ποια εικόνα αντιστοιχούσε συναισθηματικά η μουσική	Η παρούσα έρευνα διερευνά την ικανότητα για αναγνώριση αλλά και κατηγοριοποίηση συναισθημάτων ατόμων στο φάσμα του αυτισμού, στη μουσική, αλλά και εξερεύνησης του κατά πόσο υπάρξει αντίληψη της έντασης του συναισθήματος στη μουσική. Συγκεκριμένα μέσω επιλογής σε μια πειραματική διαδικασία .	3 ώρες	52 -26 στο φάσμα του αυτισμού -26 τυπικής ανάπτυξης	Δωμάτιο ηχομόνωσης με

					που άκουγαν(30-50'')				
2	Musicality Correlates With Sociability and Emotionality in Williams Syndrome	Σύνδρομο Williams	Κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες: -Κοινωνική προσέγγιση και κοινωνικο-συναισθηματικές συμπεριφορές (ενσυναίσθηση, ευαισθησία και ανταπόκριση σε συναισθήματα) -Λεκτική κατανόηση	16.3-52.3 ετών	2 ερωτηματολόγια για την συναισθηματικότητα και την κοινωνικότητα: 1.Salk/McGill Music Inventory (SAMMI) 2. Salk Institute Sociability Questionnaire (SISQ) Ερωτηματολόγιο για τη γλωσσική ικανότητα: Peabody Picture Vocabulary Test Third Edition	Η μελέτη της σύνδεσης ανάμεσα στον μουσικό φαινότυπο στο σύνδρομο Williams και την κοινωνική και συναισθηματική συμπεριφορά	-	74	-
3	Stepping into the Spotlight: Collaborative Efforts towards Musical Participation	Βαριά Νοητική αναπηρία	Κοινωνικές δεξιότητες: -ανάπτυξη αυτοπεποίθησης -ομαδική συνεργασία	12-18 ετών	-Παρατηρήσεις συμμετεχόντων (προσωπικές) -καταγεγραμμένες προσωπικές ερμηνείες και προβληματισμοί -συνεντεύξεις με έντεκα σημαντικά άτομα στην παρέμβαση (2 εργαστηριακοί συντονιστές, δυο δάσκαλοι, ένας γονέας, δυο μέλη του κοινού, ο CEO του Starjam, ο συνθέτης, μια σοπράνο και ο μαέστρος)	Η σχέση μεταξύ της κοινωνικής διάστασης της αναπηρίας και της δυτικής μουσικής και οι τρόποι με τους οποίους θα μπορούσαν να επηρεάσουν την ένταξη των μαθητών σε μια μουσική παράσταση	-	11	-
4	Intact brain processing of musical emotions in	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής	Συναισθηματικές δεξιότητες Αναγνώριση	19-41 ετών	-Συμπλήρωση ερωτηματολογίου από τους συμμετέχοντες σχετικά με το μουσικό τους υπόβαθρο	Η διερεύνηση της δυνατότητας για αναγνώριση του συναισθήματος	20,10'	39 -19 άτομα στο φάσμα του	The Centre of Functionally Integrative Neuroscience at

autism spectrum disorder, but more cognitive load and arousal in happy vs. sad music	λειτουργικό τητας	συναισθημάτων: -Χαρά -Λύπη -Ουδετερότητα			<p>(μουσικές προτιμήσεις, μουσική εκπαίδευση, ακουστικές συνήθειες και γενικές φυσιολογικές και συναισθηματικές αντιδράσεις στη μουσική) -120 μουσικά αποσπάσματα αξιολογήθηκαν για την συναισθηματικότητα τους από το πιλοτικό γκρουπ σε κλίμακα Likert. Στη συνέχεια επιλέχθηκαν για χρήση στο Mri. -Οι συμμετέχοντες: 1.Άκουσαν τα μουσικά κομμάτια 2.Αξιολόγηση μέσα στον μαγνητικό τομογράφο</p> <p>Κομμάτια: -20 κομμάτια χαρούμενης instrumental μουσικής -20 κομμάτια λυπητερής instrumental μουσικής -20 κομμάτια ουδέτερης μουσικής (τυχαία σειρά)</p> <p>Διαδικασία 1.12 δευτερόλεπτα ακρόαση 2. 6 δευτερόλεπτα αξιολόγηση (κλίμακα αξιολόγησης: πολύ λυπητερή</p>	και νευρωνικής επεξεργασίας της μουσικής που ορίζεται ως χαρούμενη, λυπημένη και ουδέτερη σε υψηλής λειτουργικότητας άτομα στο φάσμα του αυτισμού σε σύγκριση με άτομα τυπικής ανάπτυξης Αντίστοιχης ηλικίας, φύλου, iq και λεκτικού iq	αυτισμού -20 άτομα τυπικής ανάπτυξης	Aarhus University Hospital, Denmark.
--	-------------------	---	--	--	---	---	---	--------------------------------------

					<p>– ουδέτερη – πολύ χαρούμενη)</p> <p>-Ανοιχτά μάτια κατά τη διάρκεια της μουσικής ακρόασης στον μαγνητικό τομογράφο</p>				
5	Social functioning and autonomic nervous system sensitivity across vocal and musical emotion in Williams syndrome and autism spectrum disorder.	Διαταραχή φάσματος αυτισμού και Σύνδρομο Williams	Συναισθηματικές δεξιότητες Αναγνώριση συναισθημάτων: -φόβος -χαρά -Λύπη	7,5- 13,9 ετών	<p>1.Παθητικό τμήμα της έρευνας Άκουγαν προσεκτικά τους ήχους</p> <p>2.Ενεργητικό τμήμα που αναγνωρίζει τον επηρεασμό της συμπεριφοράς Άκουγαν προσεκτικά τα ηχητικά δεδομένα και έπρεπε να απαντήσουν στην οθόνη ποιο συναίσθημα προκαλούσε ο κάθε ήχος</p> <p>-Τα ερεθίσματα ήταν σύνολο 48 και παρουσιάζονταν σε 4 ομάδες των 12. -Πρόγραμμα Η/Υ:Matlab -Τα ηχητικά ακούσματα είχαν ελάχιστες διαφοροποιήσεις (είτε φωνές είτε μουσική)</p>	Συνεισφορά στην συναισθηματική επεξεργασία κοινωνικά δυσλειτουργικών ατόμων με αυτισμό και σύνδρομο Williams	-	49 -12 άτομα με σύνδρομο Williams -17 άτομα με διαταραχή φάσματος αυτισμού -20 άτομα τυπικής ανάπτυξης	-
6	The influence	Διαταραχή	Συναισθηματικές	6-13 ετών	-Διαδικασίες εκπαίδευσης	Διερεύνηση της	-	50	Στο σχολικό

	of music on facial emotion recognition in children with autism spectrum disorder and neurotypical children.	φάσματος Αυτισμού	δεξιότητες Αναγνώριση συναισθημάτων: -χαρά -ουδετερότητα -λύπη		-Πρακτική εξάσκηση -Πείραμα -Οι διαδικασίες ήταν παρόμοιες για τους συμμετέχοντες τυπικής και μη τυπικής ανάπτυξης. Υπήρχε ξεχωριστό τεστ για τον εκάστοτε συμμετέχοντα. -Έγινε αξιολόγηση στα συναισθήματα της χαράς, της ουδετερότητας και της λύπης σε σύνολο 30 φωτογραφιών ύστερα από το άκουσμα μουσικών δύο διαθέσεων: χαράς και λύπης -Έγινε αξιολόγηση των 30 εικόνων σε μια κλίμακα με 7 σκάλες: από πολύ λυπημένο μέχρι πολύ χαρούμενο - Η ένταση της μουσικής προσαρμόστηκε σε ένα ανεκτό επίπεδο από τους συμμετέχοντες	επίδρασης της έντονα συναισθηματικά φορτισμένης μουσικής (χαρά-λύπη) στην ικανότητα επισήμανσης συναισθημάτων στα πρόσωπα ατόμων σε φωτογραφίες και ο χρόνος ανταπόκρισης τους.		-30 άτομα τυπικής ανάπτυξης -20 άτομα με διαταραχή φάσματος αυτισμού (υψηλής λειτουργικότητας)	περιβάλλον των συμμετεχόντων, συγκεκριμένα σε ένα ήσυχο, απομονωμένο δωμάτιο
7	Hearing the feeling: Auditory emotion perception in	Σύνδρομο Williams	Συναισθηματικές δεξιότητες: Αναγνώριση συναισθήματος -χαρά	4-16 ετών	Συμπλήρωση BPVS II και RCPM τεστ για αξιολόγηση λεκτικών και μη λεκτικών ικανοτήτων.	Η διερεύνηση της αναγνώρισης των συναισθημάτων σε μουσική και φωνητικά στο	-	52	Ήσυχο μέρος είτε στο σπίτι είτε στο ερευνητικό κέντρο του πανεπιστημίου είτε στο σχολείο

Williams syndrome.			<p>-λύπη -φόβος -θυμός</p>		<p>-Οι συμμετέχοντες άκουσαν φωνητικά και μουσικά αποσπάσματα με τα στοχευόμενα συναισθήματα (χαρά, λύπη, φόβος και θυμός)</p> <p>- Τα μουσικά κλιπ ήταν διάρκειας 30 δευτερολέπτων και τα φωνητικά επαναλαμβάνονταν 3 φορές σε διάστημα 10 δευτερολέπτων πρώτα στα 0,3 και έπειτα στα 6 δευτερόλεπτα</p> <p>-Υπήρχαν 64 δοκιμές χωρισμένες σε δυο μέρη με 32 μουσικά αποσπάσματα και 32 φωνητικά. (4 χαρούμενα, 4 λυπημένα, 4 φοβισμένα και 4 θυμωμένα)</p> <p>-Εισαγωγή: 4 πρόσωπα καρτούν με τα αντίστοιχα 4 συναισθήματα και στη συνέχεια ερωτήσεις σχετικά με την επαρκή κατανόηση του εκάστοτε συμμετέχοντα. Με σωστή απάντηση προχωρούσαν στη διαδικασία. Η ανταπόκριση ήταν λεκτική ή δείχνοντας το</p>	<p>σύνδρομο Williams συγκριτικά με παιδιά τυπικής ανάπτυξης</p>			
--------------------	--	--	------------------------------------	--	---	---	--	--	--

					αντίστοιχο πρόσωπο.				
8	Effects of Emotional Music on Facial Emotion Recognition in Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	Συναισθηματικές δεξιότητες: Αναγνώριση συναισθημάτων προσώπου: -θυμός -χαρά -λύπη	8-12 ετών	-Η έρευνα χωρίστηκε σε δυο μέρη -Συμπλήρωση AQ-10 και ερωτηματολόγια δημογραφικού περιεχομένου των παιδιών, δυσκολίες συναισθηματικής αναγνώρισης και την σχετικότητα της μουσικής με τα παιδιά τους. -Τα παιδιά πήραν μέρος σε δράση αναγνώρισης συναισθημάτων προσώπου. -Σύνολο εννέα δράσεων (χαρά, λύπη και θυμός) με σχετική, μη σχετική ή καθόλου μουσική -Και οι δυο ομάδες συμμετεχόντων – με διαταραχή φάσματος αυτισμού και χωρίς- αξιολόγησαν τα ίδια πράγματα με την ίδια σειρά -Οι έρευνες πραγματοποιήθηκαν σε περιβάλλον ήρεμο με επαρκή φωτισμό	Αν διαφοροποιούνται τα παιδιά με αυτισμό από αυτά χωρίς στην αναγνώριση συναισθημάτων του προσώπου και στον χρόνο αντίδρασης τους είτε έπαιζε συναισθηματικά ταιριαστή μουσική είτε όχι	-	50	Οικία, σχολείο ή κέντρο παρέμβασης

Πίνακας 5: Ποιοτικές/Ποσοτικές έρευνες

Σύμφωνα με τα δεδομένα του παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι οι τομείς παρέμβασης αφορούν στο 78% των ερευνών (6 από τις 8) τις συναισθηματικές δεξιότητες. Από τις υπόλοιπες δύο έρευνες, η πρώτη αφορά παρέμβαση σε κοινωνικές δεξιότητες, ενώ η δεύτερη τις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες. Σχετικά με τις αναπηρίες από τις 8 έρευνες, οι πέντε ήταν σχετικές με το φάσμα του αυτισμού, η μια αφορούσε το φάσμα του αυτισμού και το σύνδρομο Williams, δυο έρευνες αναφέρονταν στο σύνδρομο Williams, ενώ υπήρχε μόνο μία για τη νοητική αναπηρία. Οι έρευνες των οποίων οι συμμετέχοντες ήταν στο φάσμα του αυτισμού, αφορούσαν στο σύνολο τους τις συναισθηματικές δεξιότητες. Αντίθετα η έρευνα της νοητικής αναπηρίας, αφορούσε τις κοινωνικές δεξιότητες. Όσον αφορά το σύνδρομο Williams η μια έρευνα αφορούσε τις κοινωνικές δεξιότητες, ενώ η άλλη τις συναισθηματικές. Τέλος η έρευνα που είχε συνδυασμό του φάσματος αυτισμού και του συνδρόμου Williams, είχε ως τομέα παρέμβασης τις συναισθηματικές δεξιότητες. Το 50% των ερευνών, είχε στο δείγμα ομάδα ελέγχου.

Οι ποσοτικές έρευνες αφορούσαν κυρίως την αξιολόγηση συναισθημάτων μέσω κλίμακας Likert, μέσω ερωτηματολογίων ή προφορικής απάντησης κ.ο.κ.. Τέτοιες έρευνες ήταν οι έρευνες Ng και συνεργατών (2013) και, Gebauer και συνεργατών (2014) και τέλος η έρευνα Brown (2017) Johnson και LaGasse (2021). Ποιοτική έρευνα, ήταν αυτή της Rickson (2014), όπου είχε να κάνει με διεξαγωγή συνεντεύξεων.

3.4 Αποτελέσματα των ερευνών

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται τα αποτελέσματα των ερευνών που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα ανασκόπηση. Αναλυτικότερα παρατίθενται α) ο τίτλος του άρθρου, β) το είδος της παρέμβασης, γ) ο τομέας της παρέμβασης, δ) η αναπηρία, ε) τα αποτελέσματα των ερευνών.

A/A	Τίτλος άρθρου	Είδος παρέμβασης	Αναπηρία	Τομέας παρέμβασης	Μεθοδολογία	Αποτελέσματα ερευνών
1	Role of music therapy in social skills development in children with moderate intellectual disability	Μουσική παρέμβαση	Μέτρια Νοητική αναπηρία	Κοινωνικές δεξιότητες: -Εναλλαγή σειράς -μίμηση -έκφραση -οπτική επαφή -Εκκίνηση κάποια κοινωνικής συναναστροφής	-Τεστ αξιολόγησης κοινωνικών δεξιοτήτων πριν και μετά την παρέμβαση Δύο ταυτόχρονα προγράμματα: -music therapy social skills group programme (MP) Κασέτα με προηχογραφημένη μουσική διάρκειας τριάντα λεπτών, με μίξη κομματιών κλασσικής μουσικής και πρωτότυπων κομματιών - non-music social skills control group programme (NMP) Πανομοιότυπο με το μουσικό πρόγραμμα με διάκριση στις μη μουσικές δραστηριότητες, οι οποίες αντικαταστάθηκαν από μουσικά στοιχεία -Ερωτηματολόγιο αξιολόγησης μετά την περίοδο παρέμβασης	Υπήρξε βελτίωση στην απόκτηση των κοινωνικών δεξιοτήτων και στις δύο μεθοδολογίες- μουσική και μη μουσική παρέμβαση. Δε παρατηρήθηκαν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στα δύο είδη παρεμβάσεων, όσον αφορά την αποδοτικότητα τους, με μόνη εξαίρεση τη δεξιότητα της «μίμησης», στην οποία η μουσική παρέμβαση εμφάνισε μεγαλύτερα αποτελέσματα. Επομένως, η μουσικοθεραπεία δε φάνηκε να είναι πιο αποτελεσματική από μια μη μουσική παρέμβαση.
2	The Use of Prescriptive Therapeutic Songs in a Home-Based Environment to Promote social skills acquisition in children with Autism: Three cases study	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας έως ήπιες διαταραχές	Κοινωνικές δεξιότητες: -διακοπή μη επιτρεπτών ήχων σε κοινωνικές περιστάσεις -ορθή χρήση ορισμένων πραγμάτων του σπιτιού -σωστή συμπεριφορά στον χώρο της κουζίνας	ABAB Reversal design: Α)το πρώτο και το τρίτο μέρος της έρευνας αντιπροσωπεύουν την «βασική» κατάσταση Β)Το δεύτερο και το τέταρτο μέρος της, αντιπροσωπεύουν το θεραπευτικό μέρος. Υπάρχει λοιπόν μια εναλλαγή στα στάδια Θεραπευτικό στάδιο: -Εξατομικευμένη δημιουργία τραγουδιών για τρία παιδιά με αυτισμό, με βάση τις κοινωνικές ιστορίες. Έγινε προσαρμογή στον τόνο ενός αγαπημένου τραγουδιού του παιδιού. -Θεραπευτικές συνεδρίες 15 λεπτών -Τρεις μουσικοθεραπευτικές εφαρμογές: 1.Ακουστική διαδικασία 2. ρυθμικό παίξιμο	Στο σύνολο και των τριών περιπτώσεων παρέμβασης, τα αποτελέσματα της παρέμβασης ήταν θετικά, καθώς μετά το πέρας τριών εβδομάδων από την παρέμβαση, τα επίπεδα εμφάνισης της στοχευόμενης συμπεριφοράς ήταν χαμηλά.

					οργάνων 3. Τραγούδι	
3	The effect of background music and song texts on the emotional understanding of children with autism.	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	Συναισθηματικές δεξιότητες: Συναισθηματική κατανόηση: <ul style="list-style-type: none"> • Χαρά • Λύπη • Θυμός • Φόβος 	2 Θεραπευτικές συνθήκες: <i>Παρασκηνιακή μουσική</i> -Ηχογραφημένη παρασκηνιακή αυτοσχεδιαστική μουσική πιάνου με βάση τέσσερα βασικά συναισθήματα (χαρά, λύπη, θυμός, φόβος), όπου παιζόταν κατά την διάρκεια των λεκτικών οδηγιών για κάθε συναίσθημα <i>Τραγούδια</i> -Ενεργητικό τραγούδι για τη διδασκαλία των τραγουδιών – στίχοι βασισμένοι στο σενάριο και μουσική από τους μελετητές. -Επιπλέον χρήση παιδικών ιαπωνικών κατάλληλα για διδασκαλία συναισθημάτων 2 συνθήκες ελέγχου <i>Χωρίς συνθήκη ελέγχου επαφής.</i> -Τα συναισθήματα δε διδάσκονταν κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων <i>Με συνθήκη ελέγχου επαφής.</i> -Με χρήση λεκτικών οδηγιών και διδακτικών τεχνικών από το «Teaching Children with Autism to Mind-Read» Εξαρτημένες μεταβλητές: 1.Αποκωδικοποίηση συναισθημάτων 2.Κωδικοποίηση συναισθημάτων Πραγματοποίηση τεστ πριν και μετά τις παρεμβάσεις με: Α)Δυνατότητα αναγνώρισης της έκφρασης των συναισθημάτων που εμφανίζονται στο πρόσωπο μέσα από φωτογραφίες Β)Δυνατότητα αναγνώρισης των	Υπήρξε μεγάλη βελτίωση στην κατανόηση των τεσσάρων συναισθημάτων στις παρεμβάσεις που περιείχαν κάποια μουσική παρέμβαση συγκριτικά με αυτές που δεν είχαν.

					<p>συναισθημάτων του προσώπου μέσω ζωγραφιών</p> <p>Γ)Δυνατότητα για αναγνώριση συναισθημάτων που προκαλούνται από συγκεκριμένες καταστάσεις, μέσα από εικόνες</p> <p>Δ)Αναγνώριση των συναισθημάτων που έχουν τα πρόσωπα των συμμετεχόντων</p> <p>(Σε κάθε περίπτωση συναισθημάτων υπήρχε διαφοροποίηση στη σειρά που εφαρμόζονταν)</p>	
4	Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism in improvisational music therapy	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	<p>Κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Χαρά -Συναισθηματικός συγχρονισμός -Εκκίνηση κάποιας αλληλεπίδρασης -Σωστή ανταπόκριση -Καμία ανταπόκριση 	<p>-Έγιναν συγκρίσεις σε θεραπείες ίσης διάρκειας συνεδριών μουσικοθεραπείας και θεραπείας μέσω παιχνιδιού οι οποίες εναλλάσσονταν – μια βδομάδα κενό ανάμεσα στις παρεμβάσεις- 12 εβδομάδες η καθεμία</p> <p>-Σε κάθε συνεδρία υπήρχε διαφορετικός θεραπευτής</p> <p>-Τα παιδιά χωρίστηκαν σε δύο γκρουπ. Σε αυτά που εφαρμόζονταν:</p> <p>A) Πρώτα η μουσικοθεραπεία,</p> <p>B)Πρώτα η θεραπεία μέσω παιχνιδιού</p> <p>-Οι συνεδρίες χωρίστηκαν σε δύο μέρη:</p> <p>A) χωρίς καθοδήγηση-έμφαση στο τι θέλει το παιδί</p> <p>B) με καθοδήγηση – έμφαση στο τι θέλει ο θεραπευτής</p>	Υπήρξε αξιολογική διαφορά ανάμεσα στην αυτοσχεδιαστική μουσικοθεραπεία και στην θεραπεία μέσω παιχνιδιού με την μουσικοθεραπεία να υπερισχύει.
5	Increasing social responsiveness in a child with autism:A comparison of music and non-music interventions	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας	<p>Κοινωνικές δεξιότητες:</p> <p><i>Συμπεριφορές κοινωνικής ανταπόκρισης:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -Βλεμματική επαφή -Μίμηση -Εναλλαγή σειράς <p><i>Συμπεριφοράς</i></p>	<p>Η διαδικασία είχε 4 φάσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Baseline phase (A) -Alternating phase (B) -Phase (C) -Follow-up (D) <p>2 είδη παρεμβάσεων:</p> <p>α)μουσική</p>	Τα τραγούδια που χρησιμοποιήθηκαν στην μουσική φάση της θεραπείας, οδήγησαν σε μεγαλύτερη συχνότητα βλεμματικής επαφής , μίμησης και αλλαγής σειράς σε σύγκριση με τη μη μουσική φάση της

				<p>κοινωνικής αποφυγής: -Σπρώξιμο του παιχνιδιού μακριά -Απομάκρυνση</p>	<p>β)μη μουσική</p> <p><u>Α)Μουσική παρέμβαση:</u> -Χρήση κιθάρας από τον θεραπευτή για συνοδεία των τραγουδιών -Κατά τη διάρκεια των μουσικών παρεμβάσεων τραγουδήθηκαν οικείες μελωδίες με λόγια κατάλληλα για το εκάστοτε παιχνίδι που χρησιμοποιούνταν</p> <p><u>Β) Μη μουσική παρέμβαση</u> -5 πλαστικά ζώα της φάρμας, πολύχρωμα φλιτζάνια και δύο πλαστικές μαράκες -Σενάρια με χρήση λέξεων παρόμοιων με αυτές που χρησιμοποιήθηκαν στις μελωδίες των μουσικών παρεμβάσεων</p>	<p>θεραπείας. Μείωση ή και εξαφάνιση των αποφευκτικών κοινωνικών συμπεριφορών στη διάρκεια της μουσικοθεραπευτικής παρέμβασης</p>
6	Emotion perception in music in high-functioning adolescents with Autism Spectrum Disorders	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας	<p>Συναισθηματικές δεξιότητες: Αναγνώριση συναισθημάτων -Χαρά -Λύπη -Φόβος -Γαλήνη</p>	<p>-Οι συγγραφείς δημιούργησαν μουσική εργασία για αναγνώριση και κατηγοριοποίηση συναισθημάτων -20 μουσικά κλιπ (5 για κάθε συναίσθημα) 2 ομάδες: -Ομάδα ατόμων τυπικής ανάπτυξης -Ομάδα ατόμων με διαταραχή στο φάσμα του αυτισμού</p> <p>Πριν την έρευνα: -ζητήθηκε η αναγνώριση των συναισθημάτων 4 προσώπων με τα συναισθήματα της: 1.χαράς 2.λύπης 3.Φόβου 4.Γαλήνης Κατά τη διάρκεια της έρευνας: -Έκθεση σε μουσικό κομμάτι -7 δευτερόλεπτα μετά από την έκθεση στο μουσικό κομμάτι οι συμμετέχοντες επέλεξαν με ποια εικόνα</p>	<p>Συναισθηματική αναγνώριση Τα άτομα με αυτισμό είχαν μειωμένη ακρίβεια συγκριτικά με τα άτομα τυπικής ανάπτυξης στην αναγνώριση ή κατηγοριοποίηση των επιδιωκόμενων συναισθημάτων των μουσικών κομματιών, κάτι το οποίο φαίνεται να άλλαζε όταν λαμβάνονταν υπ' όψιν η λεκτική ικανότητα, η οποία σχετιζόταν με την καλύτερη έκφραση τους. Τότε τα δύο γκρουπ δε φαίνεται να είχαν ιδιαίτερη διαφορά</p> <p>Συγκεκριμένα συναισθήματα Όταν τα συγκεκριμένα συναισθήματα λαμβάνονταν υπ' όψιν ξεχωριστά, δεν υπήρχε ιδιαίτερη διαφοροποίηση ανάμεσα στους συμμετέχοντες με αυτισμό και στους συμμετέχοντες τυπικής ανάπτυξης.</p>

					αντιστοιχούσε συναισθηματικά η μουσική που άκουγαν(30-50'')	
7	Musicality Correlates With Sociability and Emotionality in Williams Syndrome	Ποσοτική έρευνα	Σύνδρομο Williams	Κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες: -Κοινωνική προσέγγιση και κοινωνικο-συναισθηματικές συμπεριφορές (ενσυναίσθηση, ευαισθησία και ανταπόκριση σε συναισθήματα) -Λεκτική κατανόηση	2 ερωτηματολόγια για την συναισθηματικότητα και την κοινωνικότητα: 1.Salk/McGill Music Inventory (SAMMI) 2. Salk Institute Sociability Questionnaire (SISQ) 3. Peabody Picture Vocabulary Test Third Edition	Πιθανή σύνδεση του κοινωνικού φαινοτύπου του συνδρόμου Williams και τις εξατομικευμένες των ατόμων με το σύνδρομο αυτό. Η πιθανή σχέση μεταξύ της συναισθηματικής ανταπόκρισης στη μουσική (emotion respronsivity) και της συναισθηματικής ευαισθησίας (emotion sensitivity) ίσως να είναι κάτι που εντοπίζεται στο σύνδρομο Williams. Ακόμη, υπήρξε κάποια αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην λεκτική ικανότητα του συνδρόμου αυτού και την συναισθηματική ανταπόκριση στη μουσική, αλλά όχι στις κοινωνικές μετρήσεις. Απ' αυτό προκύπτει ότι πιθανώς να υπάρχει μικρότερη διάδοση στα άτομα με μεγαλύτερη λεκτική ικανότητα. Παρ' όλα αυτά η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα μέσο που να βοηθήσει στην καλύτερη συναισθηματική έκφραση σε όλες τις περιπτώσεις.
8	Stepping into the Spotlight: Collaborative Efforts towards Musical Participation	Ποιοτική έρευνα	Βαριές νοητικές αναπηρίες	Κοινωνικές δεξιότητες: -ανάπτυξη αυτοπεποίθησης -ομαδική συνεργασία	-Παρατηρήσεις συμμετεχόντων (προσωπικές) -καταγεγραμμένες προσωπικές ερμηνείες και προβληματισμοί -συνεντεύξεις με έντεκα σημαντικά άτομα στην παρέμβαση(2 εργαστηριακοί συντονιστές, δυο δάσκαλοι, ένας γονέας, δυο μέλη του κοινού, ο CEO του Starjam, ο συνθέτης, μια σοπράνο και ο μαέστρος)	Οι συμμετέχοντες έδειξαν πως οι μαθητές έζησαν μια ξεχωριστή εμπειρία, ότι έλαβαν την κατάλληλη υποστήριξη για να συμμετάσχουν στην ορχήστρα. Παρ' όλα αυτά παρέμεινε σταθερή η αντίληψη της κοινότητας πως τα άτομα αυτά ήταν ευάλωτα. Η αποδοχή από το κοινό πιθανώς να εμπύχωσε τα παιδιά με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, η οποία πιθανώς θα τα βοηθήσει στην μετέπειτα κοινωνική τους ζωή. Τα οφέλη της εμφάνισης

						των παιδιών αυτών στην ορχήστρα, ήταν πολλά πέρα από τα ίδια και για την κατάργηση στερεοτύπων της κοινωνίας απέναντι στην αναπηρία.
9	Intact brain processing of musical emotions in autism spectrum disorder, but more cognitive load and arousal in happy vs. sad music	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας	Συναισθηματικές δεξιότητες Αναγνώριση συναισθημάτων: -Χαρά -Λύπη -Ουδετερότητα	-Συμπλήρωση ερωτηματολογίου από τους συμμετέχοντες σχετικά με το μουσικό τους υπόβαθρο (μουσικές προτιμήσεις, μουσική εκπαίδευση, ακουστικές συνήθειες και γενικές φυσιολογικές και συναισθηματικές αντιδράσεις στη μουσική) -120 μουσικά αποσπάσματα αξιολογήθηκαν για την συναισθηματικότητα τους από το πιλοτικό γκρουπ σε κλίμακα Likert. Στη συνέχεια επιλέχθηκαν για το Mri -Οι συμμετέχοντες: 1. Άκουσαν τα μουσικά κομμάτια 2. Αξιολόγησαν μέσα στον μαγνητικό τομογράφο Κομμάτια: -20 κομμάτια χαρούμενης instrumental μουσικής -20 κομμάτια λυπητερής instrumental μουσικής -20 κομμάτια ουδέτερης μουσικής (τυχαία σειρά) Διαδικασία 1.12 δευτερόλεπτα ακρόαση 2. 6 δευτερόλεπτα αξιολόγηση (κλίμακα αξιολόγησης: πολύ λυπητερή – ουδέτερη – πολύ χαρούμενη) -Ανοιχτά μάτια κατά τη διάρκεια της μουσικής ακρόασης στον μαγνητικό τομογράφο	Άθικτη συναισθηματική αναγνώριση και νευρολογική επεξεργασία των συναισθημάτων στα άτομα με αυτισμό σε σύγκριση με τα άτομα τυπικής ανάπτυξης. Η ενεργοποίηση των μερών του εγκεφάλου ήταν παρόμοια και στις δύο περιπτώσεις. Η σύγκριση ανάμεσα στην χαρούμενη σε σύγκριση με τη λυπημένη μουσική, οι συμμετέχοντες με αυτισμό είχαν αυξημένη ενεργοποίηση ορισμένων μερών του εγκεφάλου που συνδέονται με μεγαλύτερη προσπάθεια στην αποκρυπτογράφηση της χαρούμενη μουσικής με υψηλότερα επίπεδα φυσιολογικής αντίδρασης στα άτομα με αυτισμό. Ανάμεσα στα άτομα στο φάσμα του αυτισμού και στα άτομα τυπικής ανάπτυξης, δε παρατηρήθηκαν διαφορές στην συναισθηματική αναγνώριση. Επομένως, τα άτομα με διαταραχή φάσματος αυτισμού δε παρουσιάζουν ελλείψεις όσον αφορά την συναισθηματική αναγνώριση στη μουσική, παρ' όλα αυτά ίσως να έχουν διαφοροποίηση στην αποκωδικοποίηση των συναισθημάτων που προκαλούνται μέσω της μουσικής.
10	Bill is now singing": Joint engagement	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	Κοινωνικές δεξιότητες: -εστίαση σε	<i>Συλλογή δεδομένων</i> Η συλλογή των βασικών	Τ' αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι οι συμμετέχοντες εμφάνισαν

<p>and the emergence of social communication of three young children with autism</p>				<p>πρόσωπα -ανταπόκριση στην από κοινού προσοχή -έναρξη της κοινής προσοχής</p>	<p>δεδομένων των τριών παιδιών έγινε σε τρεις με πέντε συνεδρίες για τους συμμετέχοντες. Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης, δεν υπήρξε μουσική παρέμβαση.</p> <p>-Ποιοτική φάση δεδομένων (1-8 εβδομάδα)</p> <p>-Ποσοτική και ποιοτική συλλογή δεδομένων(9-14 εβδομάδα)</p> <p>-Ποσοτική και ποιοτική συλλογή δεδομένων(14-24 εβδομάδα)</p> <p>-Ποσοτική συλλογή δεδομένων (28 εβδομάδα)</p> <p><i>Μουσική παρέμβαση</i> -Κάθε μουσική παρέμβαση ήταν εξατομικευμένη. Και είχε διάρκεια περίπου τριάντα λεπτών στο δωμάτιο μουσικής του σχολείου. -Οι μουσικές δραστηριότητες της μουσικοθεραπείας αποτελούνταν από δραστηριότητες κατάλληλες ως προς την ηλικία, την καταλληλότητα των τραγουδιών της instrumental μουσικής και μικρές αυτοσχεδιαστικές ρίμες με σκοπό την προώθηση της επικοινωνίας ανάμεσα στον θεραπευτή και τον θεραπευόμενο.</p> <p>-Μερικά από τα μουσικά όργανα ήταν: πλήκτρα(βασικό όργανο του θεραπευτή), τρίγωνα, μαράκες, ξυλόφωνο κ.α..</p> <p>-Τα μέρη της συνεδρίας ήταν:</p> <p>Α)τραγούδι καλωσορίσματος</p>	<p>υψηλά επίπεδα συγκέντρωσης σε πρόσωπα , ανταπόκρισης στην κοινή προσοχή και εκκίνηση κοινής προσοχής. Οι απόψεις των γονέων, επιβεβαίωσαν αυτά τα ευρήματα.</p>
--	--	--	--	---	---	--

					<p>Β) παιδοκεντρικό μέρος</p> <p>Γ) ενηλικοκεντρικό μέρος</p> <p>Δ) τραγούδι αποχαιρετισμού</p>	
11	Social functioning and autonomic nervous system sensitivity across vocal and musical emotion in Williams syndrome and autism spectrum disorder.	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος αυτισμού και Σύνδρομο Williams	Συναισθηματικές δεξιότητες Αναγνώριση συναισθημάτων: -φόβος -χαρά -λύπη	<p>1. Παθητικό τμήμα της έρευνας Άκουγαν προσεκτικά τους ήχους</p> <p>2. Ενεργητικό τμήμα που αναγνωρίζει τον επηρεασμό της συμπεριφοράς Άκουγαν προσεκτικά τα ηχητικά δεδομένα και έπρεπε να απαντήσουν στην οθόνη ποιο συναίσθημα προκαλούσε ο κάθε ήχος</p> <p>-Τα ερεθίσματα ήταν σύνολο 48 και παρουσιάζονταν σε 4 ομάδες των 12. -Πρόγραμμα Η/Υ: Matlab -Τα ηχητικά ακούσματα είχαν ελάχιστες διαφοροποιήσεις (είτε φωνές είτε μουσική)</p>	Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν πως δεν επαληθεύτηκαν οι υποθέσεις για την αυτόνομη ευαισθησία και την κοινωνική λειτουργία παιδιών με σύνδρομο Williams
12	The influence of music on facial emotion recognition in children with autism spectrum disorder and neurotypical children.	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	Συναισθηματικές δεξιότητες Αναγνώριση συναισθημάτων: -χαρά -ουδετερότητα -λύπη	<p>-Διαδικασίες εκπαίδευσης -Πρακτική εξάσκηση -Πείραμα</p> <p>-Οι διαδικασίες ήταν παρόμοιες για τους συμμετέχοντες τυπικής και μη τυπικής ανάπτυξης. Υπήρχε ξεχωριστό τεστ για τον εκάστοτε συμμετέχοντα.</p> <p>-Έγινε αξιολόγηση στα συναισθήματα της χαράς, της ουδετερότητας και της λύπης σε σύνολο 30 φωτογραφιών ύστερα από το άκουσμα μουσικών δύο διαθέσεων: χαράς και</p>	<p>Γενική συναισθηματική αξιολόγηση Όλα τα παιδιά είχαν αντίστοιχες επιδόσεις στη σωστή χρήση των συναισθημάτων, καθώς και μεγαλύτερη ποικιλία στις αξιολογήσεις τους</p> <p>Επίδραση της μουσικής Η μουσική φάνηκε να επηρέασε και τις δυο ομάδες. Όμως η αξιολόγηση της λύπης φάνηκε να επηρεάστηκε περισσότερο, σχετικά με τη χαρά και την ουδετερότητα.</p> <p>Χρόνος απόκρισης Ο χρόνος απόκρισης των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού ήταν μεγαλύτερος</p>

					<p>λύπης</p> <p>-Έγινε αξιολόγηση των 30 εικόνων σε μια κλίμακα με 7 σκάλες: από πολύ λυπημένο μέχρι πολύ χαρούμενο</p>	<p>από αυτών των παιδιών τυπικής ανάπτυξης</p>
13	<p>A preliminary investigation of a school-based musical theater intervention program for children with intellectual disabilities</p>	<p>Μουσική παρέμβαση</p>	<p>Νοητική υστέρηση</p>	<p>Κοινωνικές δεξιότητες και συναισθηματικές δεξιότητες</p> <p>-Βλεμματική επαφή -Εναλλαγή σειράς -Συνεργατική μάθησης -Ανταπόκριση -κοινωνική ευαισθητοποίηση -Αυτοπεποίθηση -Ευελιξία στην συμβολικότητα -Συναισθηματική κατανόηση</p>	<p>-4 εβδομάδες, 2/εβδομάδα, 30-45' η δράση</p> <p>-Οι ικανότητες του εκάστοτε μαθητή μετρήθηκαν σε δύο χρονικά σημεία της έρευνας – την αρχή και το τέλος της</p> <p>- Κατά τη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος οι μαθητές χρησιμοποιούν τη φαντασία τους, συνεργάζονται κάτω από ένα πλαίσιο εφαρμογής πολλών τεχνικών και μάθησης αλλά και θεατρικής αγωγής.</p> <p>-Τα «μαθήματα» αποτελούνται από τις τρεις τέχνες που υπάρχουν σε μια μουσικοθεατρική παράσταση</p> <p>1)μουσική/τραγούδι 2)χορός/κίνηση 3)θέατρο/μίμηση</p> <p>Η διδασκαλία αφορά:</p> <p>1.Εκτέλεση τραγουδιών και σκηνών για τους μαθητές 2. Διδασκαλία και πρόβα τραγουδιών σκηνών κλ.π. 3.Ομαδική συζήτηση για την ιστορία, τα τραγούδια ή τους χαρακτήρες με εξατομικευμένο χαρακτήρα</p> <p>-Υπάρχει μεγάλη ευελιξία όσον αφορά τη συμμετοχή και την επιλογή του τι θέλει να κάνει ο κάθε συμμετέχοντας</p>	<p>Θετική ανταπόκριση στην βλεμματική επαφή, την εναλλαγή σειράς, την συνεργατική μάθηση, την αλληλεπίδραση, την κοινωνική επαγρύπνηση, την συμβολική ευελιξία, και την συναισθηματική κατανόηση, χωρίς να είναι ξεκάθαρο ότι η παρέμβαση ήταν η μοναδική αιτία για αυτήν την βελτίωση.</p>

14	Development of vocal communication in children with autism spectrum disorder during improvisational music therapy.	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού χαμηλής λειτουργικότητας	Κοινωνικές δεξιότητες: -κατανόηση/οπτική -εκκίνηση αλληλεπιδράσεων -ανταπόκριση σε πρωτοβουλίες για εκκίνηση αλληλεπιδράσεων -διατήρηση αλληλεπιδράσεων	TRIAD Special Skills Assessment (TSSA): -pre-test, -post-test, - follow-up έρευνα <i>Δυο ενεργητικές ομάδες μουσικοθεραπευτικής παρέμβασης:</i> -Ενεργητική συμμετοχή στο τραγούδι, τον χορό και το παιχνίδι με μουσικά όργανα κατά το άκουσμα της μουσικής(μέθοδος Orff) <i>Παθητικό μουσικοθεραπευτικό πρόγραμμα παρέμβασης:</i> Έλαβε μουσικοθεραπεία χωρίς αλληλεπίδραση, μόνο με το άκουσμα μουσικής -Μετά το περάς του ακούσματος, η ομάδα παρακολουθούσαν αθόρυβα για 10 λεπτά	Η λεκτική επικοινωνία φαίνεται να εξελίσσεται μέσω των θεραπευτικών συνεδριών, στους 3 από τους 4 συμμετέχοντες.
15	Music therapy as a therapeutic tool in improving the social skills of autistic children.	Μουσική παρέμβαση	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	Κοινωνικές δεξιότητες -Λεκτική επικοινωνία	-Ανάλυση βίντεο και σημειώσεις των θεραπειών -2 παιδιά έκαναν μια συνεδρία ανά εβδομάδα και τα υπόλοιπα δυο τρεις ανά εβδομάδα στην παγκόσμια έρευνα -2 θεραπευτές ο καθένας με δύο παιδιά ένα από κάθε ένα από τα δύο γκρουπ παρέμβασης -Ανάλυση μιας θεραπευτικής συνεδρίας κάθε μήνα για πέντε μήνες σε σύνολο 20 θεραπευτικών συνεδριών -30λεπτη διάρκεια συνεδριών -Εξειδικευμένοι θεραπευτές που ακολουθούσαν τις αρχές της IMT(improvisational music therapy) για τη θεραπευτική μεθοδολογία	Τα αποτελέσματα της ενεργητικής ομάδας στην οποία εφαρμόστηκε η μέθοδος Orff, φάνηκε να έχει καλύτερα αποτελέσματα συγκριτικά με την παθητική ομάδα.

					που θα ακολουθούσαν	
16	Hearing the feeling: Auditory emotion perception in Williams syndrome.	Ποσοτική έρευνα	Σύνδρομο Williams	Συναισθηματικές δεξιότητες: Αναγνώριση συναισθήματος -χαρά -λύπη -φόβος -θυμός	<p>Συμπλήρωση BPVS II και RCPM τεστ για αξιολόγηση λεκτικών και μη λεκτικών ικανοτήτων.</p> <p>-Οι συμμετέχοντες άκουσαν φωνητικά και μουσικά αποσπάσματα με τα στοχευόμενα συναισθήματα (χαρά, λύπη, φόβος και θυμός)</p> <p>- Τα μουσικά κλιπ ήταν διάρκειας 30 δευτερολέπτων και τα φωνητικά επαναλαμβάνονταν 3 φορές σε διάστημα 10 δευτερολέπτων πρώτα στα 0,3 και έπειτα στα 6 δευτερόλεπτα</p> <p>-Υπήρχαν 64 δοκιμές χωρισμένες σε δυο μέρη με 32 μουσικά αποσπάσματα και 32 φωνητικά. (4 χαρούμενα, 4 λυπημένα, 4 φοβισμένα και 4 θυμωμένα)</p> <p>-Εισαγωγή: 4 πρόσωπα καρτούν με τα αντίστοιχα 4 συναισθήματα και στη συνέχεια ερωτήσεις σχετικά με την επαρκή κατανόηση του εκάστοτε συμμετέχοντα. Με σωστή απάντηση προχωρούσαν στη διαδικασία. Η ανταπόκριση ήταν λεκτική ή δείχνοντας το αντίστοιχο πρόσωπο.</p>	<p>Τα αποτελέσματα της συναισθηματικής αναγνώρισης δε διέφεραν ιδιαίτερα ανάμεσα στους συμμετέχοντες με σύνδρομο Williams και τους συμμετέχοντες τυπικής ανάπτυξης, αλλά η διάκριση των συναισθημάτων ήταν διαφορετική.</p> <p>Η μουσική και η ομιλία έφεραν διαφορετικά αποτελέσματα όσον αφορά την συναισθηματική κατηγοριοποίηση και την ομιλία. Τέλος κατέδειξε ότι η συναισθηματική διάκριση είναι πιο ισχυρή με την γνωστική ικανότητα στο σύνδρομο Williams παρά στην τυπική ανάπτυξη</p>
17	Effects of Emotional Music on Facial Emotion Recognition in Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)	Ποσοτική έρευνα	Διαταραχή φάσματος Αυτισμού	Συναισθηματικές δεξιότητες: Αναγνώριση συναισθημάτων προσώπου: -θυμός -χαρά -λύπη	<p>-Η έρευνα χωρίστηκε σε δυο μέρη</p> <p>-Συμπλήρωση AQ-10 και ερωτηματολόγια δημογραφικού περιεχομένου των παιδιών, δυσκολίες συναισθηματικής αναγνώρισης και την σχετικότητα της μουσικής</p>	<p>Οι μαθητές τυπικής ανάπτυξης φάνηκε πως είχαν πολύ καλή απόδοση στην αναγνώριση συναισθημάτων είτε με είτε χωρίς συναισθηματικά σχετική μουσική είτε χωρίς καθόλου μουσική. Οι συμμετέχοντες στο φάσμα του αυτισμού, φαίνεται πως</p>

				<p>με τα παιδιά τους.</p> <p>-Τα παιδιά πήραν μέρος σε δράση αναγνώρισης συναισθημάτων προσώπου.</p> <p>-Σύνολο εννέα δράσεων (χαρά, λύπη και θυμός) με σχετική, μη σχετική ή καθόλου μουσική</p> <p>-Και οι δυο ομάδες συμμετεχόντων – με διαταραχή φάσματος αυτισμού και χωρίς- αξιολόγησαν τα ίδια πράγματα με την ίδια σειρά</p>	<p>δυσκολεύονταν να αναγνωρίσουν τα συναισθήματα συγκριτικά με την ομάδα ελέγχου όταν υπήρχε μη σχετική μουσική ή καθόλου μουσική. Παρ' όλα αυτά, όταν η μουσική ήταν συναισθηματικά σχετική, τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού δεν είχαν ιδιαίτερη διαφοροποίηση από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Σχετικά με τον χρόνο απόκρισης οι συμμετέχοντες τυπικής ανάπτυξης είχαν υψηλότερο χρόνο απόκρισης, σε σχέση με τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού, χωρίς η μουσική να προκαλεί κάποια διαφοροποίηση. Συμπερασματικά, φαίνεται πως η συναισθηματικά κατάλληλη μουσική, βοήθησε τα παιδιά με αυτισμό.</p>
--	--	--	--	--	--

Πίνακας 5: Αποτελέσματα ερευνών

Ο παραπάνω πίνακας παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ερευνών, όπως αυτά προέκυψαν από την εκάστοτε μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Οι έρευνες που σχολιάστηκαν αφορούσαν μουσικές παρεμβάσεις και ποσοτικές ή ποιοτικές έρευνες. Όμως τα αποτελέσματα δε φαίνεται να είναι ξεκάθαρα σε όλες τις περιπτώσεις. Οι έρευνες που υπερτερούν αριθμητικά είναι οι μουσικές παρεμβάσεις και είναι στο σύνολο τους 9 αποτελώντας το 53% του συνόλου. Οι έρευνες αυτές είναι των: Duffy και Fuller (2000), Pasiali (2004), Katagiri (2009), Kim και Gold (2009), Finnigan και Starr (2010), Vaiouli και συνεργάτες (2015), Zyga και συνεργάτες (2018), Salomon-Gimmon και Elefant (2019), Bharathi και συνεργάτες (2019). Σύμφωνα με τα δεδομένα που προκύπτουν από την παραπάνω ανάλυση

στην ερευνητική πλειοψηφία (8 από τις 9) επιτεύχθηκε ο στόχος που τέθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας. Βεβαίως αυτό μπορεί να σήμαινε τη μείωση μη επιθυμητών συμπεριφορών, ή την αύξηση των ήδη υπαρχόντων ή δημιουργία νέων.

Από τις παραπάνω έρευνες, μόνο η πρώτη, αυτή των Duffy και Fuller (2000) είχε αποτελέσματα λιγότερο ξεκάθαρα, τα οποία δε παρουσιάζουν ένα ουσιαστικά θετικό αποτέλεσμα. Η μεθοδολογία τους αφορούσε στην σύγκριση αποτελεσμάτων μιας μουσικής με μια μη – μουσική παρέμβαση. Αν και η μουσικοθεραπεία είχε αποτελέσματα θετικά ως προς τον προβλεπόμενο στόχο, δε διαφοροποιούνταν αρκετά ως προς τη μη μουσική παρέμβαση, με μόνη εξαίρεση μια δεξιότητα, αυτή της μίμησης. Εφόσον η δράση ήταν σχετική με χτύπημα από μαράκες, η πιθανή εξήγηση που δόθηκε από την ερευνητική ομάδα, αφορούσε την ανάγκη των συμμετεχόντων για συγχρονισμό στο ρυθμό της μουσικής, κάτι το οποίο οδήγησε στην υψηλότερη καλλιέργεια της δεξιότητας της μίμησης.

Οι Zyga και συνεργάτες (2018) εφάρμοσαν μια μουσικοθεατρική παρέμβαση σε παιδιά με νοητική αναπηρία σε ένα σχολικό περιβάλλον. Οι συμμετέχοντες χαρακτηρίζονταν από ηλικίες ευρέως φάσματος. Τα αποτελέσματα της παρέμβασης ήταν θετικά όσον αφορά τις δεξιότητες που στοχεύθηκαν, όμως η βελτίωση στις κοινωνικές δεξιότητες, φάνηκε να μην είναι αποτέλεσμα μόνο της παρέμβασης αυτής καθ' αυτής, αλλά και των προσωπικών εξατομικευμένων χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων, όπως ήταν εξ αρχής κατά την είσοδο τους στο πρόγραμμα. Σχετικά με τα ευρήματα των ερευνών, ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι μαθητές που εισήλθαν στο πρόγραμμα με χαμηλή προς μέτρια ικανότητα για βλεμματική επαφή, είχαν την μεγαλύτερη βελτίωση σε όλους τους τομείς. Αναφορικά με τον

τρόπο που προέκυψαν αυτά, οι ερευνητές υποστηρίζουν πως μπορεί να ευθύνονταν τα εργαλεία μέτρησης, η πολυπλοκότητα των ικανοτήτων. Επίσης τονίζεται η σημασία της διαφοράς της ηλικίας των συμμετεχόντων αλλά και οι διαφορές στη γνωστική ικανότητα.

Στην έρευνα των Bharathi και συνεργατών (2019) ερευνήθηκε η μουσικοθεραπεία ως εργαλείο βελτίωσης κοινωνικών δεξιοτήτων σε παιδιά με αυτισμό. Τα αποτελέσματα της παρέμβασης με μέθοδο Orff ήταν μεγαλύτερα από αυτήν της απλής μουσικοθεραπευτικής παρέμβασης. Και στις δυο περιπτώσεις όμως, φαίνεται ότι η μουσικοθεραπεία είναι βοηθητική. Κάτι το οποίο σχολιάστηκε ήταν πως τα παιδιά υψηλής και μέτριας λειτουργικότητας, έχουν καλύτερη αντίδραση στα τραγούδια υψηλού ρυθμού αλλά και τόνου, συγκριτικά με τα παιδιά χαμηλής λειτουργικότητας, τα οποία δε φάνηκε να έχουν ιδιαίτερη αντίδραση.

Οι ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες αποτελούν στο σύνολό τους 8, δηλαδή το 47%. Από αυτές, η μια ήταν ποιοτική, ενώ οι υπόλοιπες 7 ήταν ποσοτικές. Οι ποσοτικές έρευνες απαρτίζονται από τις παρακάτω: των Quintin και συνεργάτες (2011), Ng και συνεργάτες (2013), Gebauer και συνεργάτες (2014), Järvinen και συνεργάτες(2016), Brown (2017), Heaton και συνεργάτες (2020) και τέλος Wagener και συνεργάτες(2021).

Ποιοτική ήταν μόνο η έρευνα της Rickson (2014). Το περιεχόμενο της μεθοδολογίας των ερευνητικών μελετών ήταν σχετικό κυρίως με την αναγνώριση συναισθημάτων και αξιολόγηση σε κάποια κλίμακα, όπως της Heaton και συνεργάτες (2020) αλλά και Wagener και συνεργάτες(2021). Όμως υπήρχαν και έρευνες οι οποίες αφορούσαν την αξιολόγηση των συναισθηματικών και

κοινωνικών «δυνατοτήτων» των παιδιών, είτε αυτή είναι μια έρευνα σε Mgi όπως αυτή των Gebauer και συνεργατών (2014), είτε αξιολόγηση των ικανοτήτων τους μέσω ερωτηματολογίων όπως του Ng και συνεργατών (2013). Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών, καταδεικνύουν πως τα άτομα με αναπηρία αξιολογούν σωστά τα συναισθήματα.

Στην ποιοτική έρευνα της Rickson (2014), η οποία αφορά συνεντεύξεις σε υποστηρικτική ομάδα παιδιών με νοητική αναπηρία, δεν έχει ξεκάθαρα αποτελέσματα. Παρουσιάστηκε αύξηση της αυτοπεποίθησης και ενίσχυση της σχέσης των παιδιών με το κοινωνικό πλαίσιο, αλλά το στίγμα γύρω από αυτούς παρέμεινε. Με αποτελέσματα όπως αυτό, ενισχύονται απόψεις που παρατέθηκαν στο θεωρητικό κεφάλαιο όπως αυτή της Carlson (2013) που υποστηρίζει τη δυνατότητα της μουσικής να ξεπερνάει την αναπηρία ως κατάσταση.

Η έρευνα των Quintin και συνεργατών (2011) είναι σχετική με την αντίληψη συγκεκριμένων συναισθημάτων από τους συμμετέχοντες μιας ομάδας με αυτισμό και μιας ομάδας τυπικής ανάπτυξης. Το συμπέρασμα της ερευνητικής ομάδας ήταν πως η διαδικασία αναγνώρισης των συναισθημάτων είναι πιο εύκολη και άτομα με αυτισμό αλλά και στα άτομα τυπικής ανάπτυξης. Μια μεταβλητή η οποία λήφθηκε υπ' όψιν ήταν αυτή της λεκτικής ικανότητας. Η χρησιμότητα της φάνηκε να είναι σχετική με την σωστή κρίση στα συναισθήματα.

Η έρευνα των Ng και συνεργατών (2013) έδειξε πιθανή συσχέτιση μεταξύ του κοινωνικού φαινοτύπου και μουσικής στο σύνδρομο Williams, κάτι το οποίο δε φάνηκε στους συμμετέχοντες τυπικής ανάπτυξης, οδηγώντας στην υπόθεση πως η σχέση αυτή υπάρχει κυρίως στο σύνδρομο Williams. Ένα εύρημα το οποίο είναι

ενδιαφέρον να αναφερθεί είναι η αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη γλωσσική ικανότητα των ατόμων με σύνδρομο Williams και τη συναισθηματική ανταπόκριση αλλά όχι τις κοινωνικές δεξιότητες. Αυτό οδήγησε τους ερευνητές στο συμπέρασμα πως η υψηλή λεκτική ικανότητα συσχετίζεται με μικρότερη επικράτηση της έκφρασης των μουσικών συναισθημάτων.

Η έρευνα των Gebauer και συνεργατών (2014) ήταν σχετική με την εγκεφαλική δραστηριότητα ατόμων στο φάσμα του αυτισμού υψηλής λειτουργικότητας. Το συμπέρασμα της έρευνας αυτής ήταν πως τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας, δε παρουσιάζουν δυσκολίες στην αναγνώριση των συναισθημάτων στη μουσική, αλλά πιθανώς να χρησιμοποιούν διαφορετικές τεχνικές σε σχέση με τα άτομα τυπικής ανάπτυξης, για την αποκωδικοποίηση τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Συζήτηση – Συμπεράσματα

4.1. Συζήτηση

Στην εργασία αυτή μελετήθηκε η επίδραση της μουσικής στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες ατόμων με νοητική αναπηρία και ατόμων με διαταραχή στο φάσμα του αυτισμού. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν έπειτα από την μελέτη των αποτελεσμάτων, παρουσιάζουν συνολικά ένα θετικό αποτύπωμα της μουσικής στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες των ατόμων με τις προαναφερθείσες αναπηρίες, και σε παρεμβατικό πλαίσιο μέσω μουσικοθεραπείας ή μουσικών εφαρμογών, αλλά και σε ερευνητικό επίπεδο στις ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν και προηγούμενες μελέτες από τους Chong και Kim (2010) και Darrow (2006), οι οποίες παρουσίαζαν θετικά αποτελέσματα ύστερα από μια μουσικοθεραπευτική προσέγγιση.

Οι μουσικές παρεμβάσεις που επιλέχθηκαν, χαρακτηρίζονται από ποικιλία στη μεθοδολογία τους, παρουσιάζοντας έτσι ένα μεγάλο εύρος των πιθανών εφαρμογών της. Η μουσική μελετάται μέσω της θεραπευτικής της μορφής, με την πλειοψηφία των ερευνών να είναι θεραπευτικές, με εξαίρεση μια έρευνα η οποία ασχολείται με παρέμβαση μέσω της τέχνης. Μερικά ενδιαφέροντα παραδείγματα αποτελούν η έρευνα των Zyga και συνεργατών (2018) που εφάρμοσε μια μουσικοθεατρική παρέμβαση για καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων, σε ένα σχολικό πλαίσιο, όπου οι συμμετέχοντες είχαν νοητική αναπηρία, με αποτελέσματα

που έδειξαν να παρουσιάζεται βελτίωση των δεξιοτήτων αυτών, η έρευνα των Kim και συνεργατών (2009) που αφορούσε μια σύγκριση θεραπείας μέσω μουσικής και θεραπείας μέσω παιχνιδιού, με τη θεραπεία μέσω μουσικής να έχει σαφώς μεγαλύτερα αποτελέσματα στις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες και η έρευνα της Pasiali (2004) με την εξατομικευμένη δημιουργία τραγουδιών με βάση τις κοινωνικές ιστορίες.

Στην έρευνα των Bharathi και συνεργατών (2019), οι 4 συμμετέχοντες στο φάσμα του αυτισμού συμμετείχαν σε μια αυτοσχεδιαστική μουσικοθεραπευτική διαδικασία, η οποία στόχευε στη λεκτική επικοινωνία, με θετικά αποτελέσματα στους 3 από τους 4 συμμετέχοντες. Η λεκτική επικοινωνία αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο προς παρέμβαση, καθώς όπως αναφέρεται στη Συριοπούλου (2016) είναι ένας τομέας στον οποίο τα άτομα με αυτισμό φαίνεται να παρουσιάζουν δυσκολίες.

Οι έρευνες ποσοτικής μεθοδολογίας είχαν επίσης ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων, η έρευνα των Gebauer και συνεργατών (2014) που ασχολήθηκε με καταγραφή εγκεφαλικής δραστηριότητας, κατά τη διάρκεια αξιολόγησης συναισθημάτων σε παιδιά με αυτισμό, η οποία δεν έδειξε ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δυο ομάδες παρέμβασης ως προς την αναγνώριση των συναισθημάτων. Ακόμη στην έρευνα των Wagener και συνεργατών (2021) που μελετήθηκε η επίδραση της συναισθηματικής μουσικής στην αναγνώριση συναισθημάτων, φάνηκε πως οι συμμετέχοντες με αυτισμό αναγνώριζαν τα συναισθήματα μόνο με σχετικά συναισθηματική μουσική.

Η συμπερίληψη παρεμβατικών και ποσοτικών/ποιοτικών ερευνών, οδηγεί σε μια ολιστική απεικόνιση της σχέσης μεταξύ της μουσικής και των μελετώμενων

δεξιότητων στις προαναφερθείσες αναπηρίες. Οι μουσικές παρεμβάσεις μεταβάλλουν την κατάσταση που υπήρχε πριν από αυτές, είτε εξελίσσοντας κάποιες δεξιότητες, είτε μειώνοντας κάποιες άλλες. Αντίθετα, οι ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες παραθέτουν τα στοιχεία που δίνονται από τους συμμετέχοντες.

Κάνοντας έναν κριτικό σχολιασμό των αποτελεσμάτων, δε μπορεί να μη γίνει αναφορά στη σύγκριση ανάμεσα σε αυτά που προκύπτουν στις έρευνες όπου οι συμμετέχοντες είναι χωρισμένοι σε δύο ομάδες, αυτές των ατόμων με αναπηρία και αυτές της ομάδας ελέγχου. Στην έρευνα των Quintin και συνεργατών (2011) ενώ αρχικά υπήρχε μειωμένη ακρίβεια στην αναγνώριση των συναισθημάτων προσώπων από τα άτομα με αυτισμό συγκριτικά με τα άτομα τυπικής ανάπτυξης, αυτό διαφοροποιήθηκε όταν λήφθηκε υπ' όψιν ο γλωσσικός παράγοντας. Οι ερευνητές το αιτιολόγησαν λέγοντας ότι η γλωσσική ικανότητα μπορεί να βοηθήσει το άτομο να κρίνει ορθότερα.

Η ποσοτική έρευνα των Gebauer και συνεργατών (2014) εξετάζοντας την εγκεφαλική δραστηριότητα ατόμων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και ατόμων τυπικής ανάπτυξης, δείχνει πως οι δύο πληθυσμιακές ομάδες δε διαφέρουν στη δυνατότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων. Η διαφορά έγκειται στους μηχανισμούς που ενεργοποιούνται εγκεφαλικά για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Η έρευνα της Brown (2017) που αφορά την πιθανή επίδραση της μουσικής στην αναγνώριση συναισθημάτων σε φωτογραφίες, δεν έδειξε διαφορές ανάμεσα στους συμμετέχοντες με αυτισμό και τυπικής ανάπτυξης.

Τέλος στην έρευνα των Wagener και συνεργατών (2017) που μελετούσε την αναγνώριση των συναισθημάτων με σχετική συναισθηματικά μουσική, με μη σχετική συναισθηματικά μουσική και με καθόλου μουσική, τα αποτελέσματα ήταν παρόμοια στα άτομα με αυτισμό και στην ομάδα ελέγχου, μόνο όταν υπήρχε σχετική συναισθηματικά μουσική. Διαφορετικά υπήρχε αρκετή απόκλιση.

Επομένως το αποτέλεσμα που προκύπτει από αυτή τη σύγκριση, είναι πως δεν υπάρχει ιδιαίτερη διαφοροποίηση ανάμεσα στους συμμετέχοντες με αυτισμό και στα άτομα τυπικής ανάπτυξης. Στις περιπτώσεις που υπάρχει όμως, προκύπτουν ορισμένες συνιστώσες άξιες σχολιασμού, όπως είναι η συσχέτιση της γλωσσικής ικανότητας με την αναγνώριση των συναισθημάτων, η επίδραση της μουσικής με παρόμοιο συναισθηματικό περιεχόμενο στα άτομα με αυτισμό σχετικά με την ορθή αναγνώριση των συναισθημάτων και η νοητική ικανότητα.

Ο τρόπος προσέγγισης της κάθε έρευνας απέναντι σε αυτή τη θεματική είναι διαφορετικός και ενδιαφέρον είναι το πώς προσεγγίζεται η ανάπτυξη αυτή μέσα από τις μεθοδολογίες της κάθε μιας. Από τις ποσοτικές έρευνες, η πλειοψηφία εντοπίζεται στη συναισθηματική ανάπτυξη. Έχουμε λάβει λοιπόν περισσότερα ποσοτικά δεδομένα στον τομέα αυτό, παρά αποτελέσματα παρεμβάσεων. Κατά κύριο λόγο οι έρευνες που σχετίζονται με συναισθηματικές δεξιότητες, ασχολούνται με την ικανότητα των ατόμων με αναπηρία για συναισθηματική αναγνώριση, είτε σε πρόσωπα, είτε στη μουσική κλ.π.. Τα συναισθήματα που παρουσιάζονται, είναι τα βασικά δηλαδή η χαρά, η λύπη, ο φόβος και ο θυμός και όταν απουσιάζει ο φόβος και ο θυμός επικρατεί η χαρά και η λύπη.

Άξιο σχολιασμού είναι το γεγονός ότι η πλειοψηφία των ερευνών απαρτίζεται από έρευνες που σχετίζονται με τη διαταραχή φάσματος αυτισμού. Ο αυτισμός πιθανώς να εμφανίζεται περισσότερο ως κυρίαρχη αναπηρία στο σύνολο των ερευνητικών δεδομένων, λόγω της μεγαλύτερης ανάγκης για ανάπτυξη των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, όπως προκύπτει από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν και στο θεωρητικό κεφάλαιο. Οι ελλείψεις στον κοινωνικό τομέα είναι χαρακτηριστικό των αυτιστικών ατόμων, κάτι που επιβεβαιώνεται απ το γεγονός ότι η πλειοψηφία των μουσικών παρεμβάσεων στοχεύει σε αυτές. Αντίθετα τα άτομα με σύνδρομο Williams, μπορεί να εμφανίζουν δυσπροσαρμοστική συμπεριφορά, αλλά οι κοινωνικές και συναισθηματικές τους δεξιότητες είναι πολύ πιο ανεπτυγμένες.

4.2. Συμπεράσματα

Στο παρακάτω κεφάλαιο απαντώνται τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία είναι συνολικά τέσσερα. Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας είναι: «Ποια είναι τα είδη των μουσικών παρεμβάσεων που χρησιμοποιούνται;». Οι μουσικές παρεμβάσεις είναι στην πλειοψηφία τους μουσικοθεραπευτικές πέραν από μια, η οποία εφαρμόζει παρέμβαση μέσω της τέχνης με μια μουσικοθεατρική παράσταση. Επομένως η ενίσχυση των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων μελετάται κυρίως μέσω της μουσικοθεραπείας.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα είναι «Σε ποιους τομείς της κοινωνικο-συναισθηματικής ανάπτυξης εστιάζουν οι παρεμβάσεις;». Η παρούσα έρευνα αφορά παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στους κοινωνικούς και

συναισθηματικούς τομείς της ανάπτυξης των παιδιών με νοητική αναπηρία και αυτισμό. Όμως, οι κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, δε μπορούν να οριστούν με μεγάλη ακρίβεια όπως αναφέρεται και στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, καθώς αποτελούν ένα ευρύ φάσμα χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων. Παρ' όλα αυτά η πλειοψηφία των ερευνών, εστιάζει στις κοινωνικές δεξιότητες, και άρα αντλούμε περισσότερα δεδομένα για παρεμβάσεις σε αυτούς τους τομείς. Αυτό δεν ισχύει στο σύνολο των παρεμβάσεων, καθώς κάποιες εστιάζουν και σε κοινωνικές αλλά και σε συναισθηματικές δεξιότητες ταυτόχρονα.

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα είναι «Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ατόμων με νοητική αναπηρία και αυτισμό που συμμετέχουν στην έρευνα;». Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της αναπηρίας τους, οι συμμετέχοντες κατηγοριοποιήθηκαν ως άτομα με βαριά και μέτρια νοητική υστέρηση. Αντίστοιχα στο φάσμα του αυτισμού κατηγοριοποιήθηκαν ως αυτιστικοί υψηλής λειτουργικότητας και χαμηλής λειτουργικότητας. Φυσικά και στις δυο αναπηρίες, στις περισσότερες έρευνες δεν προσδιορίζονταν ακριβώς. Πέραν από την αναπηρία ένα χαρακτηριστικό τους είναι η ηλικία. Συγκεκριμένα αυτή κυμαινόταν από τα 2 έως τα 52 έτη και αφορούσε κυρίως παιδιά, είτε νέους ενήλικες.

Τέλος, το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα είναι «Διαφοροποιούνται οι μουσικές παρεμβάσεις και ως προς ποια χαρακτηριστικά (π.χ. στοχοθεσία, διάρκεια κλπ);». Οι μουσικές παρεμβάσεις διαφοροποιούνται ως προς διάφορα χαρακτηριστικά, όπως η χρονική διάρκεια, η στοχοθεσία, οι συμμετέχοντες η μεθοδολογία και η τοποθεσία. Σχετικά με τη χρονική διάρκεια, αυτή κυμαίνεται από 3 ώρες έως ένα έτος. Η στοχοθεσία εξαρτάται από την κάθε παρέμβαση και το είδος της

μεθοδολογίας έρευνας. Κάποιες έρευνες στοχεύουν στη σύγκριση της μουσικής με κάποια άλλη μέθοδο, άλλες στην μείωση ανεπιθύμητων συμπεριφορών μέσω της μουσικής και διερεύνηση της αποτελεσματικότητας της, άλλες στην διερεύνηση της επίδρασης της μουσικής κ.ο.κ.. Ακόμη παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς τις τοποθεσίες παρέμβασης, αν και συνήθως πραγματοποιούνται σε οικείο περιβάλλον. Παραδείγματα αποτελούν το σπίτι, κάποιο ήσυχο μέρος της σχολικής αίθουσας κ.α..

4.3. Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα έρευνα είχε ορισμένους περιορισμούς, ένας εκ των οποίων ήταν η έλλειψη ελληνικών ερευνών στην ανασκόπηση, καθώς το ερευνητικό υλικό αποτελείται αποκλειστικά από περιεχόμενο στην αγγλική γλώσσα με τις χώρες διεξαγωγής να είναι πολλές, αλλά καμία να μη συμπεριλαμβάνει την Ελλάδα. Επιπλέον, υπάρχει έλλειψη μελετών σχετικά με τις νοητικές αναπηρίες, και σ' αυτές που υπάρχουν ήδη στην έρευνα, αλλά και σε άλλες που εμπίπτουν στις νοητικές αναπηρίες, με τις έρευνες που αφορούν τον αυτισμό να υπερτερούν αριθμητικά και σε ποσότητα αλλά και σε ποιότητα στα αποτελέσματά τους. Τέλος, στις μουσικές παρεμβάσεις που συμπεριλήφθηκαν στην εργασία, δεν υπήρξε κάποια που να έχει συμμετέχοντες με σύνδρομο Williams.

4.4. Εκπαιδευτικές εφαρμογές και μελλοντικές προτάσεις

Η παρούσα έρευνα σε συνάρτηση με το θεωρητικό πλαίσιο της, κατέδειξε πως η μουσική συσχετίζεται άμεσα με την κοινωνικότητα, αλλά και τον συναισθηματικό κόσμο του ατόμου. Η τέχνη αυτή λοιπόν, μπορεί να αποτελέσει ένα πάρα πολύ

χρήσιμο εργαλείο σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, μουσικά καταρτισμένους και μη, ως εργαλείο για την καλλιέργεια αυτών των δεξιοτήτων. Λόγω του μεγάλου εύρους των ηλικιών των συμμετεχόντων, έχουν τη δυνατότητα να λάβουν ανατροφοδότηση εκπαιδευτικοί από την προσχολική μέχρι την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η καλλιέργεια του κοινωνικού και συναισθηματικού κόσμου των παιδιών, αποτελεί έναν από τους κύριους σκοπούς της εκπαιδευτικής διαδικασίας είτε σε ένα γενικό είτε σε ένα ειδικό σχολείο. Επομένως, δε θα πρέπει τα αποτελέσματα να εξατομικευτούν μόνο στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής, αλλά σε όλη την εκπαίδευση. Η ανάγκη για συμπερίληψη μαθητών με αναπηρία στο γενικό σχολείο είναι επιτακτική και η συνεργατικότητα που μπορεί να προκύψει μέσα από τη μουσική είναι κάτι που φαίνεται έντονα από την παρούσα έρευνα.

Η παρουσία ερευνών που σχετίζονται με παραστάσεις μουσικοθεατρικού περιεχομένου, μπορούν να δώσουν πολλές ιδέες σε εκπαιδευτικούς όλων των ειδικοτήτων, για την δημιουργία ενός πιο διευρυμένου τρόπου παρουσίασης των σχολικών εορτών ή εκδηλώσεων. Η αποδόμηση των στερεοτύπων που σχετίζονται με την αναπηρία, είναι κάτι που μπορεί να επιτευχθεί μέσω της μουσικής.

Οι δυνατότητες της μουσικής παρασκηνίου σε θεραπευτικό πλαίσιο είναι πολύ μεγάλες και θα μπορούσαν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επομένως, οι μουσικές δράσεις στην τάξη θα πρέπει να επεκταθούν πέρα από την ώρα της μουσικής, και να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο διδακτικό πλαίσιο μαθημάτων.

Τέλος, λόγω της πληθώρας μελετών που συσχετίζουν τη μουσική με την διαταραχή αυτιστικού φάσματος, θα είχε ενδιαφέρον η περαιτέρω μελέτη της μουσικοθεραπείας για την ενίσχυση κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων σε άτομα με αυτισμό. Ακόμη, λόγω έλλειψης ερευνών που αφορούν τη σχέση ανάμεσα στη νοητική αναπηρία και τη μουσική, θα ήταν χρήσιμη η μελλοντική διεξαγωγή ερευνών σχετικά με αυτή τη θεματική.

Βιβλιογραφικές αναφορές

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities. *Νοητική Αναπηρία*. Ανακτήθηκε: Νοέμβριος, 2021. <https://www.aidd.org/intellectual-disability/definition>

American Psychological Association. *Autism spectrum disorder*. Ανακτήθηκε: Ιανουάριος, 2022. <https://www.apa.org/topics/autism-spectrum-disorder#>

Altenmüller, E., Finger, S., & Boller, F. (2015). *Music, neurology, and neuroscience: Evolution, the musical brain, medical conditions, and therapies*. Elsevier.

Bharathi, G., Venugopal, A., & Vellingiri, B. (2019). Music therapy as a therapeutic tool in improving the social skills of autistic children. *The Egyptian Journal of Neurology, Psychiatry and Neurosurgery*, 55(1), 1-6.

Brown L. S. (2017). The Influence of Music on Facial Emotion Recognition in Children with Autism Spectrum Disorder and Neurotypical Children. *Journal of music therapy*, 54(1), 55–79. <https://doi.org/10.1093/jmt/thw017>

Carlson, L. (2013). Musical becoming: Intellectual disability and the transformative power of music. In *Foundations of Disability Studies* (pp. 83–103). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137363787>

Chong, H. J., & Kim, S. J. (2010). Education-oriented Music Therapy as an after-school program for students with emotional and behavioral problems. *Arts in Psychotherapy*, 37(3), 190–196. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2010.03.004>

Darrow, A. A. (2006). The role of music in deaf culture: Deaf students' perception of emotion in music. *Journal of Music Therapy*, 43(1), 2–15.

<https://doi.org/10.1093/jmt/43.1.2>

de Witte, M., Spruit, A., van Hooren, S., Moonen, X., & Stams, G. J. (2020). Effects of music interventions on stress-related outcomes: a systematic review and two meta-analyses. *Health Psychology Review*, 14(2), 294–324.
<https://doi.org/10.1080/17437199.2019.1627897>

Dingle, G. A., Brander, C., Ballantyne, J., & Baker, F. A. (2013). “To be heard”: The social and mental health benefits of choir singing for disadvantaged adults. *Psychology of Music*, 41(4), 405–421.
<https://doi.org/10.1177/0305735611430081>

Dzedzickis, A., Kaklauskas, A., & Bucinskas, V. (2020). Human emotion recognition: Review of sensors and methods. *Sensors (Switzerland)*, 20(3).
<https://doi.org/10.3390/s20030592>

Duffy, B., & Fuller, R. (2000). Role of music therapy in social skills development in children with moderate intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 13(2), 77-89.

Eerola, T. (2018). Music and Emotions. In *Springer Handbooks*.
https://doi.org/10.1007/978-3-662-55004-5_29

Feldman, R. (2011). *ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ , Δια Βίου Ανάπτυξη*. ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Finnigan, E., & Starr, E. (2010). Increasing social responsiveness in a child with autism: A comparison of music and non-music interventions. *Autism*, 14(4), 321–348. <https://doi.org/10.1177/1362361309357747>

Gebauer, L., Skewes, J., Westphael, G., Heaton, P., & Vuust, P. (2014). Intact brain processing of musical emotions in autism spectrum disorder, but more cognitive load and arousal in happy vs. sad music. *Frontiers in neuroscience*, 8, 192.

Godt, I. (2005). Music: A practical definition. *The Musical Times*, 146(1890), 83-88. doi:10.2307/30044071

Gross, J. J. (2020). Supplemental Material for Emotion Regulation. *Emotion*, 20(1), 1–9. <https://doi.org/10.1037/emo0000703.supp>

Goleman, D. (επιμ.)(2019). *Η συναισθηματική νοημοσύνη*. Πεδίο.

Heaton, P., Ridley, E., Makhmood, S., & Riby, D. M. (2020). Hearing the feeling: Auditory emotion perception in Williams syndrome. *Research in Developmental Disabilities*, 103, 103660.

Heward, W. L. (2011). *Παιδιά με ειδικές ανάγκες. Μία εισαγωγή στην Ειδική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Hodges, H., Fealko, C., & Soares, N. (2020, February 1). Autism spectrum disorder: Definition, epidemiology, causes, and clinical evaluation. *Translational Pediatrics*. AME Publishing Company. <https://doi.org/10.21037/tp.2019.09.09>

Huron, D. (2012). Is Music an Evolutionary Adaptation? *The Cognitive Neuroscience of Music*, 43–61. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198525202.003.0005>

Järvinen, A., Korenberg, J. R., & Bellugi, U. (2013). The social phenotype of Williams syndrome. *Current Opinion in Neurobiology*, 23(3), 414–422. <https://doi.org/10.1016/j.conb.2012.12.006>

Järvinen, A., Ng, R., Crivelli, D., Neumann, D., Arnold, A. J., Woo-VonHoogenstyn, N., Lai, P., Trauner, D., & Bellugi, U. (2016). Social functioning and autonomic nervous system sensitivity across vocal and musical emotion in Williams syndrome and autism spectrum disorder. *Developmental psychobiology*, 58(1), 17–26. <https://doi.org/10.1002/dev.21335>

Johnson, E., & LaGasse, A. B. (2021). Musical Creativity in Autism: Exploring Growth through Collaborative Peer Interaction. *International Journal of Disability, Development and Education*, 1-15.

Katagiri, J. (2009). The effect of background music and song texts on the emotional understanding of children with autism. *Journal of Music Therapy*, 46(1), 15–31. <https://doi.org/10.1093/jmt/46.1.15>

Koelsch, S. (2014). Brain correlates of music-evoked emotions. In *Nature Reviews Neuroscience*. <https://doi.org/10.1038/nrn3666>

Kim, J., Wigram, T., & Gold, C. (2009). Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism in improvisational music therapy. *Autism*, 13(4), 389–409. <https://doi.org/10.1177/1362361309105660>

Ko, B. C. (2018). A brief review of facial emotion recognition based on visual information. *Sensors (Switzerland)*, 18(2). <https://doi.org/10.3390/s18020401>

Lejeune, F., Lordier, L., Pittet, M. P., Schoenhals, L., Grandjean, D., Hüppi, P. S., ... Tolsa, C. B. (2019). Effects of an early postnatal music intervention on cognitive and emotional development in preterm children at 12 and 24 months: Preliminary findings. *Frontiers in Psychology*, 10(MAR). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00494>

Lense, M. D., Shivers, C. M., & Dykens, E. M. (2013). (A)musicality in Williams syndrome: Examining relationships among auditory perception, musical skill, and emotional responsiveness to music. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00525>

Luck, G., Riikkilä, K., Lartillot, O., Erkkilä, J., Toiviainen, P., Mäkelä, A., Pyhälä, K., Raine, H., Varkila, L., & Värri, J. (2006). Exploring relationships between level of mental retardation and features of music therapy improvisations: A computational approach. *Nordic Journal of Music Therapy*, 15(1), 30–48. <https://doi.org/10.1080/08098130609478149>

Mazzola, G., Mannone, M., Pang, Y., O'Brien, M., & Torunsky, N. (2016). *All About Music: The Complete Ontology: Realities, Semiotics, Communication, and Embodiment*. Springer.

Mervis, C. B., & John, A. E. (2010). Cognitive and behavioral characteristics of children with Williams syndrome: Implications for intervention approaches. *American Journal of Medical Genetics, Part C: Seminars in Medical Genetics*, 154(2), 229–248. <https://doi.org/10.1002/ajmg.c.30263>

Neuhaus, E., Webb, S. J., & Bernier, R. A. (2019). Linking social motivation with social

skill: The role of emotion dysregulation in autism spectrum disorder. *Development and psychopathology*, 31(3), 931–943. <https://doi.org/10.1017/S0954579419000361>

Ng, R., Lai, P., Levitin, D. J., & Bellugi, U. (2013). Musicality Correlates With Sociability and Emotionality in Williams Syndrome. *Journal of mental health research in intellectual disabilities*, 6(4), 268–279. <https://doi.org/10.1080/19315864.2012.683932>

Pasiali, V. (2004). The use of prescriptive therapeutic songs in a home-based environment to promote social skills acquisition by children with autism: Three case studies. *Music Therapy Perspectives*, 22(1), 11-20.

Pienaar, D. (2012). Music Therapy for Children with Down Syndrome: Perceptions of Caregivers in a Special School Setting. *Kairaranga*.

Peretz, I. (2006). The nature of music from a biological perspective. In *Cognition*. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2005.11.004>

Pober B. R. (2010). Williams-Beuren syndrome. *The New England journal of medicine*, 362(3), 239–252. <https://doi.org/10.1056/NEJMra0903074>

Quintin, E. M., Bhatara, A., Poissant, H., Fombonne, E., & Levitin, D. J. (2011). Emotion perception in music in high-functioning adolescents with Autism Spectrum Disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 41(9), 1240–1255. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1146-0>

Quintin E. M. (2019). Music-Evoked Reward and Emotion: Relative

Strengths and Response to Intervention of People With ASD. *Frontiers in neural circuits*, 13, 49. <https://doi.org/10.3389/fncir.2019.00049>

Rickson, D. (2014). Stepping into the spotlight: collaborative efforts towards musical participation. *Approaches: Music Therapy & Special Music Education*, 6(2), 99-112.

Riess, H. (2017). The Science of Empathy. *Journal of Patient Experience*, 4(2), 74–77. <https://doi.org/10.1177/2374373517699267>

Roginsky, E., & Elefant, C. (2020). Silent sounding: Communicability, musicality, and the use of music with nonspeaking individuals with cerebral palsies and multiple disabilities. *Nordic Journal of Music Therapy*, 30(1), 61–78. <https://doi.org/10.1080/08098131.2020.1810744>

Salomon-Gimmon, M., & Elefant, C. (2019). Development of vocal communication in children with autism spectrum disorder during improvisational music therapy. *Nordic Journal of Music Therapy*, 28(3), 174-192.

Scherer, K. R. (1995). Expression of emotion in voice and music. *Journal of Voice*. [https://doi.org/10.1016/S0892-1997\(05\)80231-0](https://doi.org/10.1016/S0892-1997(05)80231-0)

Scherer, K. R. (2004). Which Emotions Can be Induced by Music? What Are the Underlying Mechanisms? And How Can We Measure Them? *Journal of New Music Research*, 33(3), 239–251. <https://doi.org/10.1080/0929821042000317822>

Vaiouli, P., Grimmet, K., & Ruich, L. J. (2015). "Bill is now singing": joint engagement and the emergence of social communication of three young children with

autism. *Autism : the international journal of research and practice*, 19(1), 73–83.

<https://doi.org/10.1177/1362361313511709>

Wagener, G. L., Berning, M., Costa, A. P., Steffgen, G., & Melzer, A. (2021). Effects of emotional music on facial emotion recognition in children with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(9), 3256-3265.

Xiao, Y., & Watson, M. (2019). Guidance on Conducting a Systematic Literature Review. *Journal of Planning Education and Research*, 39(1), 93–112.

<https://doi.org/10.1177/0739456X17723971>

Zyga, O., Russ, S. W., Meeker, H., & Kirk, J. (2018). A preliminary investigation of a school-based musical theater intervention program for children with intellectual disabilities. *Journal of intellectual disabilities : JOID*, 22(3), 262–278.

<https://doi.org/10.1177/1744629517699334>

Αμαργιανάκης, Γ. (2007). Οι αρχές του δημοτικού τραγουδιού . Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ*(σελ. 343). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Γρηγορίου, Μ. (1994). *Μουσική για παιδιά και έξυπνους μεγάλους*. ΝΕΦΕΛΗ

Κακαβούλης, Α. (1997). *ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ*. ΙΔΙΩΤΙΚΗ

Κώστιος, Α.(2007). Μεσαιωνική περίοδος. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ* (σελ. 263). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Λιάβας, Λ. (2007). Κινεζική μουσική. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ* (σελ. 253-255). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Μουρατίδης, Θ. (2007). Ρεμπέτικο. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ*(σελ. 161).

Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Μουρατίδης, Θ. (2007). Ροκ. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ*(σελ. 169). Αθήνα:

Εκδοτική Αθηνών

Μπουλντή, Δ. (2007). Μουσική Και Συναίσθημα : Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις ,

Στοχασμοί Και Εφαρμογές. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 5, 76–101.

https://www.eeme.gr/images/stories/documents/president/Mousikopaidagogika_T

5_2008/mp05-4_bouldi_76-101.pdf

Νίκα – Σαμψών, Ε. (2007) Προϊστορία και πρώιμες μορφές του είδους. Στο Κούρση

Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ* (σελ. 107). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Νικολάου, Ε. (2018). Η μουσική ως θεραπεία στην αρχαία Ελλάδα. *Approaches: Ένα*

Διεπιστημονικό Περιοδικό Μουσικοθεραπείας, 10 (2)

Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). *Παιδιά και Έφηβοι με Ειδικές Ανάγκες και*

Δυνατότητες. Αυτοέκδοση.

Ρωμανού, Κ. (2007). Τζαζ. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ* (σελ. 179). Αθήνα:

Εκδοτική Αθηνών

Σακαλάκ, Η. (2004). *Οι μουσικές βιταμίνες: Στοιχεία μουσικής ιατρικής και μουσικής*

ψυχολογίας, Εκδόσεις: Fafotto, Αθήνα.

Στάθης, Γ. (2007). Βυζαντινή μουσική. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ* (σελ. 217).

Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Συριοπούλου- Δελλή, Χ. (2016). *ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΦΑΣΜΑΤΟΣ ΑΥΤΙΣΜΟΥ*. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τσαντήλα, Α. (2007). *Συναίσθημα και Γλώσσα*. INTERBOOKS

Τσουνάκος, Ο. (2007). Σύγχρονο ελληνικό τραγούδι. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ* (σελ. 381). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Ψαρουδάκης, Σ.(2007). Η μουσική στην αρχαία Αίγυπτο. Στο Κούρση Μ. (επιμ.), *ΜΟΥΣΙΚΗ*(σελ. 185-190). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών